

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Jan Šulc

**Dějiny cisterciáckého kláštera
na Zbraslavi do husitské revoluce**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Kubín, Ph.D., Th.D.

Praha 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Jan Šulc

Bibliografická citace

Dějiny cisterciáckého kláštera na Zbraslavi do husitské revoluce [rukopis]: bakalářská práce / Jan Šulc ; vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Kubín, Ph.D., Th.D. - Praha, 2021. – 83 s.

Anotace

Bakalářská práce je věnována počátkům cisterciáckého kláštera ve Zbraslavi, jeho rozmachu a významu v době bezprostředně po jeho založení králem českým a polským Václavem II. až do jeho vyplenění husity. Autor začíná stručně historií místa v kontextu doby před vznikem kláštera. První písemná zmínka o Zbraslavi se nalézá již v zakládací listině kláštera v Kladrubech z roku 1115, kdy místo zvané Zbraslav spolu s dalšími statky na soutoku řek Vltavy a Mže věnoval kníže Vladislav I. tomuto benediktinskému klášteru v západních Čechách.

Je docela možné, že již toto rozhodnutí předznamenalo pozdější výběr Zbraslavi králem Václavem II. pro založení jednoho z nejvlivnějších a nevýznačnějších cisterciáckých klášterů v zemi v době panování posledních Přemyslovců. Jako řízení Boží to ostatně označuje sám zbraslavský opat a nejznámější kronikář Petr Žitavský. Král si vybral Zbraslav i jako místo posledního odpočinku královské rodiny a za tímto účelem zde nechal budovat velkolepý konventní chrám ke cti Panny Marie, největší sakrální stavbu své doby v českých zemích. Práce se zabývá vývojem této ve své době význačné mariánské svatyně a jejím hlavním posláním.

Ve zbraslavském klášteře vznikl i výjimečný písemný dokument o životě, politickém a společenském dění ve středověkých Čechách, Zbraslavská kronika, na níž se autor ve své práci především odkazuje. To vše v relativně velmi krátké době za vlády posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků na českém trůně. Rozmachu kláštera učinily pak záhy konec husitské bouře, kdy husitské hordy roku 1420 klášter i chrám vypálili a jejich běsnění nebyla uchráněna ani královská hrobka. Z této rány se *Aula Regia*, tedy Síň královská, jak byl klášter od dob svého zakladatele nazýván, již nikdy zcela nevzpamatoval a nenabyl svého původního významu, byť k jeho definitivnímu zrušení došlo až za císaře Josefa II.

Klíčová slova

Přemyslovci, král Václav II., cisterciáci, Zbraslavský klášter, Aula Regia, chrám Nanebevzetí Panny Marie, královská hrobka, Zbraslavská kronika, opat Petr Žitavský, královna Eliška Přemyslovna, mariánská úcta

Abstract

The Bachelor thesis focuses on the beginnings of the Cistercian monastery in Zbraslav, its boom and its importance right after the monastery was founded by the Czech and Polish king Wenceslas II until the plundering by the Hussites. Author of the thesis starts with a brief history of the place in the context of the time before the founding of the monastery. The first written reference to Zbraslav is in the founding charter of the Kladruba monastery from 1115. In this year prince Vladislav I gave a place called Zbraslav to the Benedictine monastery in Western Bohemia, together with other estates on the confluence of the Vltava and Mže rivers.

It is quite possible that this decision signalled later choice of Zbraslav of the king Wenceslas II for establishing one of the most powerful and eminent Cistercian monasteries in the Czech lands in the time of the last kings from the House of Přemysl. Zbraslav's abbot and the well-known chronicler Petr Žitavský calls it a disposition of God. The king chose Zbraslav as a burial place for the whole royal family and for this purpose a magnificent convent Virgin Mary church was built on the grounds of the monastery, the most monumental sacral structure of its time in the Czech lands. The thesis engages in the development of this significant Marian sanctuary and its primary role.

There was created a very extraordinary written document in the Zbraslav monastery, concerning political and social events in the medieval Bohemia, too. It was the Zbraslav Chronicle, which represents the main source of author's thesis. All of that happened in a relatively short time, during the reign of last rulers from the House of Přemysl and first rulers from the House of Luxembourg on the Czech throne. The boom of the monastery was stopped by the Hussite hordes in 1420. Both the monastery and the church were burnt down and the royal tomb was devastated, too. The Royal Hall or *Aula Regia* as it was called by its founder, did not gain its original fame and importance never again, even though the monastery was not shut down until the rule of Joseph II.

Keywords

Premysl dynasty, King Wenceslas II., Cistercians, Zbraslav monastery, Aula Regia, Church of the Assumption of the Virgin Mary, royal tomb, Zbraslav chronicle, Abbot Peter of Zittau, Elizabeth of Bohemia, Marian devotion

Počet znaků (včetně mezer): 148 649

Poděkování

Děkuji prof. PhDr. Petru Kubínovi, Ph.D., Th.D., že se ujal vedení mé bakalářské práce. Dále děkuji své rodině, zvláště mé manželce za trpělivost, kterou se mnou měla během celého mého studia.

Obsah

Úvod	8
Zhodnocení použitých pramenů a literatury	10
1. Nejstarší zaznamenané dějiny Zbraslavi	16
2. Cisterciáci	18
2.1 Představení cisterciáckého řádu	18
2.2 Cisterciáci v Čechách	19
3. Král Václav II. a založení Zbraslavského kláštera.....	20
3.1 Václav II. a jeho úmysl k založení kláštera	20
3.2 Dětství a dospívání královny Václava z rodu Přemyslova	21
3.3 Doba braniborská a její dopady	24
3.4 Václav II. v Braniborech.....	25
3.5 Královna Kunhuta a návrat mladého krále Václava do Čech.....	26
3.6 Počátek vlády Václava II. v Čechách a Záviš z Falkenštejna.....	26
3.7 Založení cisterciáckého kláštera na Zbraslavi	29
4. Stavba konventního chrámu Nanebevzetí Panny Marie na Zbraslavi	34
4.1 Korunovace Václava II.	34
4.2 Počátek stavby chrámu Panny Marie a králova přízeň klášteru.....	36
4.3 Zbraslavská madona	39
5. Královské pohřby na Zbraslavi.....	41
5.1 Závěr života Václava II., nemoc a králův pohřeb	41
5.2 Václav III., krátké období vlády a předčasná smrt.....	44
5.3 Opožděný pohřeb Václava III. na Zbraslavi.....	46
5.4 Pohřeb Elišky Přemyslovny a některých členů z dynastie Lucemburků	47
6. Zbraslavská kronika a další rozmach kláštera	49
6.1 O kronice a jejích autorech.....	49
6.2 Členění kroniky a další literární dílo Petra Žitavského.....	51
6.3 Rukopisy kroniky a její vydání tiskem	52
6.4 Autograf Zbraslavské kroniky a jeho rozbor	52
6.5 Zbraslavský klášter v průběhu prvního století své existence.....	54
7. Eliška Přemyslovna, úděl královny a její stopa na Zbraslavi.....	59
7.1 Princezna Eliška, dědička a nositelka tradice přemyslovské.....	59
7.2 Královna Eliška Přemyslovna a její podíl na vládě v Čechách.....	61
7.3 Stopa královny Elišky na Zbraslavi.....	64
8. Konec první etapy existence kláštera a jeho zničení husity	67
8.1 Hospodářská situace kláštera v průběhu 14. století.....	67
8.2 Významné osobnosti z řad zbraslavských cisterciáků a jejich díla	67
8.3 Poklady Zbraslavského kláštera.....	68
8.4 Vyplenění kláštera husity	69
Závěr	71
Obrazové přílohy	74
Seznam obrazových příloh	81
Seznam použitých pramenů a literatury	82

Úvod

V samém závěru 13. století za vlády předposledního Přemyslovce na českém trůnu, krále Václava II., byl na Zbraslavi nedaleko Prahy na soutoku řek Vltavy a Mže založen nový cisterciácký klášter, který se stal nejen významným duchovním, ale záhy po svém založení i intelektuálním centrem českého království. Díky přímému napojení na svého fundátora Václava II. měli představení kláštera, již tehdy osoby evropského formátu, význačné postavení mezi královými rádci a dokázali významně a pozitivně ovlivňovat českou politiku, a to nejen vnitřní, ale i zahraniční. Toto se pak zvláště projevilo počátkem 14. století po násilné smrti posledního přemyslovského krále Václava III, kdy se ctihodní opati zbraslavských, sedleckých a plasských cisterciáků za pomoci vlivných přátel významně podíleli na výběru vhodného kandidáta na uprázdněný český trůn a zároveň ženicha pro princeznu Elišku Přemyslovnu, dceru zakladatele zbraslavského kláštera, která ve svobodě a touze navázat na tradici přemyslovskou ráda vyhověla a nadřadila tuto věc nad svůj osobní zájem.

Díky Zbraslavské kronice, která v klášteře vznikla z pera mimořádně vzdělaného člena řádu a pozdějšího opata Petra Žitavského, se stal klášter také centrem literárním. Z tohoto výjimečného díla lze dnes, s odstupem mnoha staletí, čerpat podstatné informace životě a politickém i společenském dění ve středověkých Čechách.

Tato práce je věnována dějinám Zbraslavského kláštera, jeho vývoji a významu od doby založení až do jeho vyplenění husity. Posláním práce je pohled na dějiny kláštera v dobových souvislostech, především v prvním století jeho existence za použití historických pramenů, soudobé i starší literatury věnující se českým středověkým dějinám, zvláště pak období posledních Přemyslovců. Na základě získaných informací bude možné v závěru práce zodpovědět dvě otázky. Zaprvé, proč tak významné opatství, jež se podílelo na formování českého středověkého státu, na jeho vnitřní i vnější politice, a jež bylo jedním z intelektuálních center středověkých Čech, pozbylo po utichnutí husitských bouří svého někdejšího významu, kterého již nikdy za doby své další existence nenabylo. Zadruhé, co je odkazem kláštera budoucím pokolením.

První kapitola pojednává o nejstarších dějinách Zbraslavi ještě před příchodem cisterciáků, kdy život řeholní zde zažehli kladrubští benediktini, poté kdy místo později užívali pražští biskupové, aby později přešlo do majetku českého krále. Dále se kapitola věnuje v krátkosti historii cisterciáckého řádu a jeho příchodu do českých zemí.

Druhá kapitola je věnována králi Václavu II., zakladateli kláštera. Popisuje jeho životní cestu od dětství probíhajícího v době braniborské, které nebylo nikterak jednoduché, až po převzetí vlády v Čechách, jeho úmysl a důvody k založení kláštera. Poté kapitola popisuje samotnou přípravu a založení kláštera Aula Regia na Zbraslavi.

Třetí kapitola se zaměřuje na stavbu konventního chrámu Nanebevzetí Panny Marie na Zbraslavi. Součástí kapitoly je popis slavné korunovace Václava II., v jejíž těsné návaznosti byl položen základní kámen tohoto monumentálního dómu. Závěrem je v této kapitole zmíněna jedinečná zbraslavská památka z původního inventáře konventního chrámu, milostný deskový obraz Madony zbraslavské.

Čtvrtá kapitola se věnuje královským pohřbům na Zbraslavi. Popisuje závěr života Václava II. a poté jeho pohřeb v nově postaveném, resp. rozestavěném mariánském chrámu. Dále následuje popis krátkého období vlády posledního Přemyslovce Václava III., jeho předčasné smrti a opožděného pohřbu na Zbraslavi. Závěrečná část kapitoly je věnována pohřbu královny Elišky Přemyslovny a některých členů následnické lucemburské dynastie.

Pátá kapitola se zabývá především Zbraslavskou kronikou, jejím členěním, autory a rukopisy. Důležitou součástí kapitoly je pasáž věnovaná autografu Zbraslavské kroniky a jeho rozboru. Poslední část kapitoly pak popisuje další vývoj kláštera v průběhu 14. století.

Šestá kapitola představuje královnu Elišku Přemyslovnu, dědičku a nositelku tradice přemyslovské. Zachycuje její životní příběh a stopu, kterou zanechala na Zbraslavi, zvláště co se týká vzájemné spřízněnosti s cisterciáckým opatstvím, její podpory klášteru a snahy o dostavbu konventního chrámu.

Sedmá, poslední kapitola, se soustřeďuje na konec první etapy existence cisterciáckého kláštera na Zbraslavi. Je zde nastíněna hospodářská situace kláštera v průběhu 14. století. Dále se tato kapitola věnuje významným osobnostem, které vzešly z řad tamních cisterciáků. Zmíněny jsou také klášterní poklady, které povětšinou v dobách následných dějinných zvrátů nenávratně zmizely. Závěr kapitoly pak popisuje vyplenění kláštera husity.

Zhodnocení použitých pramenů a literatury

Prameny

Přestože se z předhusitského Zbraslavského kláštera nezachoval téměř kámen na kameni, patří dodnes k těm středověkým institucím, k nimž se nejlépe dochovala pramenná základna. A to i přes to, že se z rané doby dochovaly pouze zlomky. Husitské bouře přečkal klášterní archiv v úkrytu na hradě Karlštejně, zvláště pak tam byly ukryty cennosti a vzácné knihy. Větší ztráty utrpěl archiv až v době zrušení kláštera za Josefa II., kdy došlo k jeho rozptýlení. Mnohé dokumenty a listiny jsou tak známy pouze díky opisům pořízeným ještě v 17. století. Zachovalo se na 280 listin z doby předhusitské, z velké části originálů, mezi nimiž jsou listiny českých králů, písemnosti z papežské kanceláře a listiny českých biskupů.¹ Originály těchto listin se nacházejí ve Státním ústředním archivu.² V litoměřickém státním archivu je dnes uložen klášterní kopiář, který obsahuje 18 listin z let 1338 – 1359, které se vztahují k majetkovým záležitostem Zbraslavi. V archivu pražské metropolitní kapituly se nachází zlomek listin či diplomatáře. V roce 1335 byla vydána obnovená Statuta cisterciáckého řádu, která byla záhy upravena i pro potřeby Zbraslavského kláštera. Na základě těchto pravidel pak vznikl klášterní urbář, z něhož se dochoval výtah dokládající soupis poddanských povinností před polovinou 14. století. Za pramen mimořádně významný je pak všeobecně považována Zbraslavská kronika.³

Zbraslavská kronika⁴ - představuje největší českou předhusitskou kroniku, jedinečný písemný doklad o politickém a společenském dění ve středověkých Čechách. Kronika je psána latinou, tak jak bylo v době vzniku u všech českých kronik doby předhusitské běžné. U těchto kronik, jejichž spisovatelé byli Češi nebo znali češtinu a psali o českých událostech, tedy lze oprávněně předpokládat, že i česky mysleli, lze vyzorovat v latinských textech nezřídka tzv. bohemismy. Středověké kroniky, na rozdíl od legend, sledují širší hlediska a jejich účelem je zachovat pro budoucí pokolení paměti o zajímavých a důležitých událostech autorovy doby, tedy takových, které autor uznal za

¹ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek. Praha: Karolinum, 2002, s. 196.

² Tamtéž, s. 196. Autorka informaci převzala ze Státního ústředního archivu, fondu *Archiv zrušených klášterů*.

³ Tamtéž, s. 196.

⁴ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika*, s. 83. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*. Praha: nákladem nadání Františka Palackého, 1884 [2021-07-08].

<<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=177>>.

zaznamenání hodné. Co se týká historie starší doby, kronikáři přejímali často i celé úseky ze spisů svých předchůdců. Vnitřní náplň kroniky pak byla ovlivněna zpravidla třídní příslušností autora a také tím, v jehož zájmu psal. Toto lze ověřit při srovnání základních tendencí dvou českých kronik sepsaných v přibližně stejné době a pojednávajících zčásti o týchž událostech, tedy konkrétně Zbraslavské kroniky a Kroniky tak řečeného Dalimila. Autoři obou děl byli příslušníci duchovního stavu, avšak psali v zájmu odlišných společenských skupin. V případě Zbraslavské kroniky byli oba autoři, Ota i Petr, opaty významného cisterciáckého kláštera, patřili tedy spíše ke stavu duchovních feudálů, kdežto Dalimil, ač sám s největší pravděpodobností také duchovní, hájil názory a zájmy šlechty, tedy feudálů světských. Zbraslavská kronika je oslavou zakladatele kláštera, českého a polského krále Václava II., jak ji sepsal první autor opat Ota, Petr Žitavský pak sloučil glorifikaci Václava II. s oslavou nového rodu na českém trůnu, a to Lucemburků. Za tímto účelem uvádí kronikář Petr při líčení smrti Václava II. a císařovny Markéty jisté zázraky a záležitost sňatku královské dcery Elišky Přemyslovny s mladým Janem Lucemburským formuluje jako zásah vyšší moci. Otova část kroniky náležela událostem, které v době sepsání již byly minulostí. Oproti tomu jeho následovník opat Petr zaznamenával události velmi záhy po jejich vzniku, což má velký vliv na hodnotu kroniky jako historického pramene.⁵ Pokud jde o autorství obou zmíněných opatů, pak se dnes přikláníme k potvrzenému autorství pouze u Petra Žitavského, kterému se věnuje v odborném článku *Svědectví autografu o práci Petra Žitavského s textem Zbraslavské kroniky* Anna Pumprová v časopise *Malice moravské*.⁶ Autograf druhé knihy Zbraslavské kroniky je uchováván ve vatikánské knihovně v Římě. Obširněji se touto problematikou zabývá zvláštní kapitola této práce věnovaná Zbraslavské kronice. Zbraslavskou kroniku považuji za pramen autentický a pravý, mimo jiné i proto, že oba uvádění autoři byly osoby věrohodné, známé a historicky doložitelné. Jedná se o dokument nesmírně cenný, který z velké části vypovídá o skutečném dění v Čechách v době svého vzniku.

Kronika takřečeného Dalimila⁷ - je česky psaná kronika, jejíž autor se pokusil vyličit celé české dějiny od svých počátků až do nastoupení Jana Lucemburského na český trůn. Jako základní a rozhodující společenskou sílu země považuje autor českou

⁵ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika*, s. 8-9.

⁶ PUMPROVÁ, Anna. *Svědectví autografu o práci Petra Žitavského s textem Zbraslavské kroniky*. *Časopis Malice moravské* 2012, roč. 131, č. 2, s. 239-263.

⁷ DAŇHELKA, Jiří, HÁDEK, Karel, HAVRÁNEK Bohuslav a KVÍTKOVÁ, Naděžda, eds., *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*. Vydání textu a veškerého textového materiálu. Svazek 1. Praha: Academia, 1988.

šlechtu, tedy nikoli krále či vládnoucí dynastii. Z díla je znát i silná protiněmecká až nacionalistická tendence, autor si byl zřejmě vědom toho, že dominantní postavení českých feudálních pánů je ohroženo velkým hospodářským vzestupem německých patricijů v královských městech, z čehož vyplývalo i jejich vzrůstající politické sebevědomí.⁸ Kronika je celá rýmovaná. Jedná se o zásadní dílo spadající do nejstarších dějin české literatury. Podstatné je také její dochování jako celku, což ji řadí do popředí děl české literatury své doby. Kroniku lze označit rovněž jako politické dílo, které ve formě obrazů vyjadřuje názor české šlechty na vládu panovníka. Její vznik je datován do počátku druhého desetiletí 14. století, kolem roku 1310, kdy se autor zprvu obrací ke králi Janu Lucemburskému, který právě nastupoval na český trůn. Pozdější aktualizace navázaly pak na období nástupu vlády Janova syna Karla IV., ale také vnuka Václava IV. Kronika patří k pilířům české epické poezie konce 13. a začátku 14. století vedle české Alexandreidy a cyklu českých veršovaných legend. V případě edice Jiřího Daňhelky a kol. se jedná o úplný vědecky zpracovaný text tohoto základního díla nejstarší české literatury. Editori vycházeli z dochovaných zlomků i úplných opisů díla včetně vydání Pavla Ješina z roku 1620, které vycházelo i z rukopisů, které se do dnes již nedochovaly.⁹ Pokud jde o autorství díla, pak nedorozuměním či omylem bylo toto v 17. století přiřčeno fiktivnímu boleslavskému kanovníkovi Dalimilovi. I když dnes není pochyb o tom, že skutečný autor díla je neznámý, zůstává tento spis tradičně nazýván jako kronika Dalimilova. Kronika sice nemá příliš velkou historickou cenu pro dějiny popisovaných událostí, ale její důležitost tkví mimo jiné především v jazyce, neboť se jedná o první česky psané historické dílo a jedno z prvních literárních děl v českém jazyce vůbec.¹⁰

Zakládací listina kladrubského kláštera¹¹ - originál z roku 1115 nebyl do dnešních dnů dochován. K dispozici je pouze její falzum ze 13. století. Zde je v majetcích darovaných klášteru českým knížetem Vladislavem I. jmenována také Zbraslav spolu s dalšími statky. Přestože máme k dispozici pouze falzum této listiny, které však pochází z doby ne příliš vzdálené původně datované listině, je možno informace zde uvedené považovat s vysokou pravděpodobností za věrohodné. V oficiálních zdrojích vztahujících se k historii obou míst, jsou data z této zakládací listiny uváděna.

⁸ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika*, s. 8-9.

⁹ DAÑHELKA, Jiří a kol., eds., *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, s. 8-9.

¹⁰ BLÁHOVÁ, Marie, ed. *Kronika tak řečeného Dalimila*. Překlad ze staročeského originálu Marie KRČMOVÁ. Praha – Litomyšl: Paseka, 2005, s. 5.

¹¹ *Zakládací listina kladrubského kláštera* [2021-07-07]. <<https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK/493/charter>>.

Věrohodnost doplňuje i záznam ve Zbraslavské kronice o darování tohoto místa knížetem klášteru černých mnichů, který se jmenuje Kladruby.¹²

Zakládací listina zbraslavského kláštera¹³ - k dispozici je prostý opis z roku 1623. V textu se píše: "Václav II., král český, markrabě moravský, vysvědčuje, že za přítomnosti pražského biskupa Tobiáše, který položil základní kámen, založil na místě zvaném Zbraslav na královských statcích klášter, jež nazval Aula Regia a podřídil bezprostředně cisterciáckému klášteru sedleckému (Sedlicensi); prvním opatem má být sedlecký bratr Konrád. Dává klášteru vyjmenované statky, a povoluje mu brát z lesů v okolí dřevo na stavbu a otop."¹⁴ Věrohodnost této listiny lze opět ověřit přímo ve Zbraslavské kronice, kde jsou okolnosti kolem založení nového kláštera Aula Regia popsány.¹⁵

Literatura

Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. Díl II., autor František Palacký - toto úctyhodné pětidílné dílo líčí českou minulost od jejích prvopočátků v až do r. 1526. Vyznačuje se rozsáhlou autorovou znalostí pramenů, čímž nabylo ve své době významu skutečně národního. Česká minulost je zde líčena v pravém světle, očištěna od nešvarů dob minulých. Autor mnohé tyto dobové nánosy a pochybnosti objasnil a vysvětlil. Práci lze srovnat s dějepisnými díly ostatních evropských národů.

Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1140 - 1420. Svazek II., autor Kateřina Charvátová - kniha popisuje dějiny českých cisterciáckých klášterů založených v průběhu 13. a 14. století. Jsou to mužská opatství ve Vyšším Brodě, Zlaté Koruně, Svatém Poli, Zbraslavi a Skalici a dále ženské kláštery v Pohledu a Sezemicích. Portréty jednotlivých klášterů jsou pojaty velmi komplexně a přehledně, tedy nejen co se týká dějin samotných klášterů a pramenné základny, tak jejich vztahu ke kurii, řádu a českým panovníkům. O jednotlivých konventech vypovídají pasáže věnované opatům a abatyším klášterů, ale také ekonomické stránce a kolonizační činnosti. To vše doplňuje pojednání o uměleckých dílech a architektuře, o klášterních knihovnách a duchovních aktivitách mnichů včetně četné obrazové dokumentace - ilustrací, fotografií a map.

¹² DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika*, s. 83. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 48-49.

¹³ *Zakládací listina zbraslavského kláštera* [2021-07-07]. <<http://monasterium.net/mom/CZ-NA/CGL/21/charter?q=zbraslav>>.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika*, s. 87-88. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 52-53.

Václav II.: král český a polský, autor Kateřina Charvátová - tato zdařilá monografie přibližuje předposledního Přemyslovce krále Václava II. nejen jako významného politika, podporovatele vzdělání a kultury, ale také jako křesťana a zakladatele klášterů, zejména pak jemu nejmilejšího zbraslavského kláštera cisterciáků, který si vybral jako místo posledního odpočinku královské rodiny. Autorka se v knize zabývá i ekonomickým pohledem na život v českých zemích, kdy král Václav II. zanechal významnou stopu zejména založením Kutné Hory a zavedením kvalitní mince, pražského groše. V leccems předběhl svou dobu, když se pokusil, byť zatím neúspěšně, o kodifikaci českého zemského práva a založení univerzity, což se podařilo až jeho vnukovi císaři a králi Karlu IV.

Václav II. Král na stříbrném trůnu, autor Libor Jan - v této monografii autor předkládá nový pohled na předposledního Přemyslovce. Václava II. ukazuje ve světle domácí i zahraniční politiky té doby včetně expanze české moci do Polska a do Uher. V knize dále popisuje fungování středověkého státu, královský dvůr a rytířskou kulturu, příznačnou pro dobu vrcholného středověku. Autor není zcela v jednotě v posuzování popisovaného období vývoje české společnosti s běžně publikovanými názory. Českého a polského krále zobrazuje jako panovníka majícího bystrý úsudek a silnou vůli, který stojí na vrcholu společenské pyramidy a kterému nic lidského není cizí.

Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi, autor Martin Šámal - tato útlá publikace vydaná u příležitosti 900. výročí první písemné zmínky o Zbraslavi je více než historický průvodce. Přestože se věnuje především současnému farnímu kostelu sv. Jakuba Staršího, který byl již také součástí středověkého klášterního areálu s dosti pravděpodobným původem románským a sloužil do doby dostavby hlavního konventního chrámu Nanebevzetí Panny Marie jako klášterní svatyně, obsahuje ve stručné, přesto však poutavé formě cenné informace a souvislosti týkající se cisterciáckého kláštera založeného Václavem II., zmíněného mariánského chrámu a královského přemyslovského pohřebiště.

České dějiny II/1 – Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, autor Josef Šusta - jedná se o rozsáhlou historickou monografii o vládě posledních Přemyslovců a nástupu Habsburků na český trůn.

Encyklopedie českých klášterů, autoři Pavel Vlček, Petr Sommer, Dušan Foltýn - kniha představuje první pokus o souhrnný přehled české monastické architektury od středověku až po josefínské reformy a výběrově i do 19. a 20. století. Úvodní kapitoly knihy obsahují přehled různých druhů řeholního života a jeho dějiny v Čechách.

Následující pasáže se zaměřují především na architektonický vývoj. Publikace obsahuje také nové poznatky vyplývající z dosud nepublikovaných stavebně-historických a archeologických výzkumů. To vše je doplněno o množství ilustrací a půdorysných nákrešů, z nichž řada je publikována poprvé.

Konec Přemyslovců, autor Josef Žemlička - rozsáhlá monografie z pera předního českého medievalisty se soustřeďuje na poslední období vlády přemyslovské dynastie, kdy krátce po roce 1306 na samém vrcholu své moci drželi Přemyslovci tři evropské koruny, českou, polskou a uherskou. Tato expanze s sebou nesla obrovské náklady, které nemohl dlouhodobě uspokojit ani „stříbrný“ český král Václav II. Nepřáli jí nejen Habsburkové, ale také papežská kurie, která prosazovala, zejména v Uhrách, jiné své spojence. Dramatický vývoj pak nenávratně uzavřela olomoucká vražda mladého krále Václava III.

Do tří korun, autor Josef Žemlička – monografie českého medievalisty soustřeďující se na středověkého vládce, českého krále Václava II. a jeho mocenské úspěchy. Autor se ve své práci pokouší zodpovědět otázky týkající se králova fenomenálního úspěchu, kdy kromě české koruny získává i korunu polskou a pro svého syna a nástupce pak korunu uherskou. Také zda za jeho úspěchem stálo pověstné stříbro českých dolů nebo zdatnost jeho rádců a diplomatů.

1. Nejstarší zaznamenané dějiny Zbraslavi

Místo zvané Zbraslav jako by odedávna bylo předurčeno mužům řeholním, jak uvádí zbraslavský kronikář Petr Žitavský v úvodu pasáže Zbraslavské kroniky věnované historii před založením kláštera cisterciáků. A i když se místo časem dostalo do světského užívání, opět se po čase vracelo do rukou řeholníků. Kronikář k tomu poznamenává, že jakýsi český kníže, který se rozhodl zřídit zde stavby pro své pohodlí, byl řízením Božím varován, od započatého díla upustil a místo i s příslušenstvím věnoval s úmyslem spásy své duše klášteru černých mnichů v Kladrubech. Tamní opat vyslal své mnichy na Zbraslav, kde i sám občas pobýval a místo přijal v držení pro bohoslužbu.¹⁶

Tato skutečnost je považována i dnes za počátek dějin Zbraslavi, což umocňuje i první písemná zmínka z roku 1115, kdy český kníže Vladislav I., tedy nepochybně ten, jehož měl na mysli kronikář Petr, daroval v zakládací listině kláštera v Kladrubech místo Zbraslav spolu s dalšími statky tomuto klášteru. V listině je zmiňována také již v té době stojící kaple sv. Havla na vrchu Havlíně nad Zbraslaví: *“Ad capellam sancti Gali custodies V sunt assignati”*, tj. *“ke kapli sv. Havla je ustanoveno pět strážců (kustodů)”*.¹⁷ Benediktini si Zbraslav oblíbili a kladrubský opat vyslal několik mnichů, kteří zde vybudovali určité zázemí pro pobyt a konali zde bohoslužby. *“Kladrubští dva neb tři tu vzdělávali to místo, kníže, jež mnichům těm dal, aby stále zde zpívali žalmy”*.¹⁸ Tento pozdější farní kostel, který na svém místě stojí dodnes, je spolu s vrchem významnou dominantou v deltě Berounky nad soutokem s Vltavou. Benediktinští mniši působili pak ve Zbraslavi do doby, než s nimi někdy po roce 1258 směnil toto místo pražský biskup Jan III. z Dražic, který byl přítelem krále Přemysla Otakara II. Král rád lovil v okolních lesích zvěř a využíval při tom pohostinnost pražského biskupa právě na Zbraslavi, kterou pak sám roku 1268 získal od biskupa výměnou za jiné statky. Král Přemysl nechal v místě vystavět kamenný lovecký hrádek či dvorec. V okolí pak zakládal poplužní dvory a na blízkých kopcích vinice, na kterých byla osazována vinná

¹⁶ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*. Překlad František Heřmánský a Rudolf Mertlík. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976, s. 83. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 48-49.

¹⁷ ŠÁMAL, Martin, *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi*. Praha-Zbraslav: Dr. Josef Ženka st., 2015, s. 9. Převzato z: FRIEDRICH, Gustav, ed., CDB I, č. 390 – *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*. Praha: Sumptibus comitiorum Regni Bohemiae, 1904 [2021-07-07], s. 397.

<<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=2&bookid=76>>.

¹⁸ ŠÁMAL, Martin, *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi*, s. 11. Převzato z DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika*, s. 83.

réva dovezená z Rakouska.¹⁹ Zbraslav byla tedy v průběhu další doby střídavě v držení světském a církevním. Nejslavnější dějiny toto místo však teprve čekaly, a to za Přemyslova syna Václava II., který se rozhodl založit zde nový klášter. Přesto již zmiňované dávné působení kladrubských benediktinů jakoby předznamenalo pozdější vybudování slavného cisterciáckého kláštera, který se stal místem, kde se uskutečňovaly dějiny českého království na sklonku 13. a začátku 14. století, ale také místem posledního odpočinku členů královské rodiny Přemyslovců, jak pečlivě zaznamenali zbraslavští opati Ota Durynský a Petr Žitavský ve své Zbraslavské kronice.

¹⁹ ŠÁMAL, Martin, *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi*, s. 11.

2. Cisterciáci

2.1 Představení cisterciáckého řádu

Vzhledem k tomu, že se ve své práci chci věnovat především počátkům zbraslavského cisterciáckého kláštera, je na místě připomenout v krátkosti vznik a původ cisterciáckého řádu a jeho příchod do českých zemí. Přehledné informace o řádu podává *Encyklopedie českých klášterů* od kolektivu autorů P. Vlčka, P. Sommera a D. Foltýna, která posloužila jako jeden z důležitých zdrojů při tvorbě této práce.²⁰ Téže problematice se nicméně věnuje ale také například Kateřina Charvátová v prvním díle své trilogie *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*.²¹ Řád cisterciáků (Sacer Ordo Cisterciensis, šedí mniši, OCist.), zakládají v Burgundsku roku 1098 v Cîteaux benediktinští mniši z opatství v Molesme. Nový klášter důsledně dodržuje řeholi sv. Benedikta, přičemž velký důraz je kladen nejen na kontemplaci, ale také na fyzickou manuální práci. Základní řádová pravidla doplňující Benediktovu řeholi nalezneme v *Exodium Cistercii a Summa Chartae Charitati*. Zásadním se stává pro klášter rok 1112, tehdy vstupuje do řehole šlechtic Bernard, významný myslitel, ale i organizátor, později kanonizovaný a označený za učitele církve. Řád se záhy po svém vzniku, zvláště pak po schválení papežem Kalixtem II. roku 1119, velmi rychle šířil. Roku 1153, kdy umírá Bernard z Clairvaux, je založeno již 350 klášterů propojených velmi silnými filiačními vazbami. Konventy stály v dceřiném postavení vůči klášteru, z něhož byly založeny. Představení zakládajících klášterů měli pak povinnost vizitace v dceřiných domech. Všichni opati se každým rokem sjížděli do Cîteaux na generální kapitulu, zde přijatá ustanovení pak byla závazná pro celý řád. Od počátku usilovali cisterciáci o soběstačnost jednotlivých klášterů, které dosahovali převážně díky manuální práci laických bratrů, tzv. konvršů. Za tím účelem byly zřizovány při kláštorech a na klášterním zboží hospodářské dvory. Cisterciácké kláštery často vznikaly v řídce osídlených oblastech, ve kterých se významně podílely na kolonizaci a zavádění nových pokrokových metod v obdělávání půdy, tedy v zemědělství, ale také v řemeslné výrobě. Jejich význam tedy nebyl čistě jen duchovní, ale také civilizační, kulturněpolitický a hospodářský.²²

²⁰ VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr, FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, Praha: Nakladatelství Libri, 1997.

²¹ CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 1. svazek. Praha: Karolinum, 1998.

²² VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr, FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 114.

Cisterciáci oblékají bílý hábit s černým škapulířem a cingulem, do chóru pak nosí bílý plášť, opati navíc černou mozetu. Řádový znak je modrý štít se zlatými liliiemi s burgundským srdečním štítkem, pětkrát modrozlatě děleným s červeným lemem. Jednotlivá opatství mají pak ještě své vlastní znaky. Heslo řádu zní: *Cistercium Mater nostra*, tedy *Cîteaux je naší matkou*. Vyjadřuje pevný vztah dceřiných klášterů k mateřskému domu v Cîteaux.

Konventní kostely všech klášterů byly zasvěcovány Panně Marii a měly jednotnou, strohou architekturu vyznačující se čistými románskými, později gotickými tvary s půdorysem kříže s malou věžičkou nad presbytářem, tzv. sanktusníkem. Cisterciáci si zpočátku nepotrpěli na vnitřní výzdobě svých chrámů, které se vyznačovaly strohostí, byly prosty sochařské, malířské či jiné výzdoby.

Mezi nejvýznamnější členy řádu lze zařadit především Bernarda z Clairvaux, který byl svatořečen již v roce 1174, roku 1830 pak označen za učitele církve. Dále pak také opata sv. Štěpána Hardinga a sv. Roberta z Molesme, jednoho ze zakladatelů nového řádu, ale i sv. Albericha, blahoslaveného papeže Evžena III. nebo významného kronikáře sv. Otu z Freisingu. K významným českým cisterciákům pak beze sporu patří sedlecký opat Heidenreich, považovaný za jednoho ze strůjců nástupu Lucemburků na český trůn a v neposlední řadě také zbraslavský kronikář a opat Petr Žitavský.

2.2 Cisterciáci v Čechách

Do Čech přišli tito bílí mniši, jak byli cisterciáci nazýváni, počátkem 40. let 12. století pravděpodobně na pozvání olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka. Jejich první fundací byl klášter v Sedleci u Kutné Hory založený roku 1142. Během středověku pak bylo na území českého království založeno dalších 17 cisterciáckých klášterů.²³ Zbraslavský klášter, založený Václavem II. v roce 1292, patřil k těm nejvýznamnějším, a to především díky s přímé vazbě na přemyslovský panovnický rod. Místní gotický chrám Nanebevzetí Panny Marie v typickém cisterciáckém duchu, založený králem v roce 1297 s úmyslem zřízení přemyslovského pohřebiště a dostavěný v první polovině 14. století královnou Eliškou Přemyslovnou se stal se svou délkou 100 m největší sakrální stavbou na území Čech a nebýt pozdějšího vyplenění husitskými hordami, byl by jím dodnes.

²³ VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr, FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 115.

3. Král Václav II. a založení Zbraslavského kláštera

3.1. Václav II. a jeho úmysl k založení kláštera

S českým králem Václavem II., synem Přemysla Otakara II. a předposledním Přemyslovcem na českém trůnu, jsou spojeny nejslavnější dějiny Zbraslavi. Byl to on, který se v tomto místě rozhodl založit nový klášter. Myšlenka této fundace uzrála zřejmě v období politické nestability, která zavládla v Čechách ve druhé polovině 13. století. Za svého krátkého života si tento postavou drobný a nepřiliš fyzicky zdatný muž vybudoval pozici jednoho z nejmocnějších a nejbohatších evropských panovníků, a to zvláště díky nejen sňatkové politice, ale především v jeho době otevřeným a prosperujícím stříbrným dolům v Kutné Hoře. Když jeho otec Přemysl, přezdíváný král železný a zlatý, padl v roce 1278 v bitvě na Moravském poli, bylo jeho synu Václavovi pouhých sedm let. Vzhledem k dětskému věku se pochopitelně nemohl ujmout vlády, které se v zastoupení zhostil jeho poručník a strýc braniborský markrabě Ota Braniborský. Tento se pak snažil nástup mladého krále na český trůn všemožně oddálit, přičemž po celou dobu pěti následujících let mladého krále internoval nejprve na hradě Bezdězu a později v Braniborsku. Toto nelehké období pro české království je označováno jako období Braniborů v Čechách, které skončilo až nastoupením mladého Václava II. na trůn v roce 1283. V té době zápasily o moc v Čechách dvě skupiny, které představovali Purkart z Janovic a Záviš z Falkenštejna. Druhý jmenovaný byl však zdatnější, dvořil se královi matce Kunhutě, se kterou se následně oženil a stal se tak Václavovým otčímem a později i jeho prvním rádcem. Po smrti Kunhuty však Závišovy mocenské ambice zesílily natolik, že dle líčení Zbraslavské kroniky chtěl mladého krále snad i připravit o život. Právě do této doby pak spadá Václavovo rozhodnutí k založení nového kláštera.²⁴ *“Zbaven tedy ochrany lidské, sám vešel do úkrytu své ložnice a probíraje v rozvažování svém jednotlivé věci se slzami prosil Pána, aby ho milostivě zachránil z osidla lovcova a ze chřtánu lva řvoucího, a občerstven vláhou větší zbožnosti s nejupřímnějším citem slíbil, že založí klášter ke cti Boha a jeho matky Marie, blahoslavené Panny.”*²⁵ Tolik jako stručný úvod této kapitoly.

²⁴ ŠÁMAL, Martin, *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi*, s. 13.

²⁵ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika*, s. 65. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 32: *Humano igitur destitutus presidio, cubilis sui abdita solus igreditur et in meditatione sua pertractans singula, ut ipsum a laqueo venantis, leonisque rugientis faucibus clementer eripiat, non sine lacrimis Dominum deprecatur et*

3.2 Dětství a dospívání královny Václava z rodu Přemyslova

Pozdější král český a polský vzešel z druhého manželství Přemysla Otakara II. s Kunhutou Uherskou. Stalo se tak 27. září roku 1271. „*S touto paní měl král Otakar dvě dcery a tři syny, z nichž dva brzy zemřeli v dětském věku, mladší potom po něm nastoupil v království jako pravý dědic. Protože se pak tento mladší syn narodil v předvečer svátku svatého Václava mučedníka, dostal při svatém křtu, jehož pramenem byl znovu zrozen, vlastní jméno Václav... A myslím, ne nevhodně chtěla božská prozřetelnost, aby se narodil okolo dne svatého Václava tento chlapec, který, pokud žil, zastával v království Českém postavení téhož mučedníka ne tak správou říše, jako zásluhami znamenitého života. A plným právem si přivlastňuje jméno toho, kterého se snažil s veškerým úsilím mysli napodobiti životem i mravy.*“²⁶ Autor monografie *Václav II., král na stříbrném trůnu* Libor Jan se věnuje předposlednímu Přemyslovi na českém trůnu velice podrobně s novými poznatky na základě studia pramenů a moderní literatury. Už samotná úvodní kapitola svým názvem „*Běda zemi, jejíž král jest dítě*“ vypovídá o situaci v Čechách po smrti krále Přemysla Otakara II. v osudné bitvě s římským králem Rudolfem na Moravském poli 26. srpna 1278. Královic Václav byl v té době sotva sedmiletý a situaci uvolněného trůnu bylo nutno rychle řešit. V úvahu přicházelo regentství, kdy mohla být vybrána vysoce postavená osoba z církevních kruhů, někdo z vlivných příbuzných, případně dědicova matka. Dochovaly se dvě žádosti Přemyslovy vdovy, Václavovy matky Kunhuty. V první prosila sestru zesnulého krále, braniborskou markraběnku Boženu, aby její syn, Ota Dlouhý Braniborský, rychle dorazil do Čech a v druhé žádala o totéž samotného Otu s tím, že jeho strýc, zesnulý král Přemysl, sám svěřil v případě své smrti ji, děti i své země do jeho ochrany. Ota se do Čech skutečně vypravil v čele svého oddílu obrněnců a to zřejmě nejen na základě prosby královské vdovy, ale také především podle tvrzení nezávislých pramenů na základě žádosti českých pánů, kteří po osudné bitvě unikli zajetí, jakož i pražských

amplioris devocionis irrigatus imbribus monasterium ad honorem Dei sueque matris Marie gloriose virginis se fundaturum affectu sincerissimo pollicetur.

²⁶ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika*, s. 36. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 12: *Ex hac quippe domina rex Ottokarus duas filias et tres filios habuit, quorum duobus mox in infancia defunctis, iunior eidem postmodum in regno verus heres successit. Quoniam autem hic iunior filius in vigilia sancti Wenceslai martyris nascitur, fonte sacri regeneratus baptismatis, Wenceslaus proprio nomine appellatur; veteres namque Bohemi hoc ex pie devocionis affectu in consuetudine habuerunt, ut liberis suis nomina sanctorum imponerent, in quorum nataliciis in hunc mundum nati fuerunt. Nec ab re puto, hunc puerum circa diem sancti Wenceslai nasci, dispensacio divina voluit, qui non tam amministrazione regiminis, quam praeclare vite meritis eiusdem martyris per regnum Bohemie, dum viveret, vices gessit. Nec immerito nomen eius sibi vendicat, quem imitari vita et moribus tota mentis intencione satagebat.*

měšťanů. Současně se ku Praze vypravil s nároky na poručnictví ještě další Václavův příbuzný, vratislavský kníže Jindřich IV. Probus. Přestože královna vdova, patrně kvůli roztržce s Otou po jeho příjezdu do Čech, nabídla poručnictví vratislavskému Jindřichovi, do Prahy byl nakonec vpuštěn markrabě Ota. Rozhodli o tom Pražané, kteří mu otevřeli brány města. Následoval přístup na Pražský hrad a do dalších královských měst. Do Čech se v té době vypravil se svým vojskem i vítěz bitvy na Moravském poli, římský král Rudolf Habsburský. Ke střetu s Otou Braniborským, který se, posílen s největší pravděpodobností i o oddíly českých pánů, vydal Rudolfovi v ústřety a rozložil svůj tábor u Kolína, naštěstí nedošlo a na řadu přišlo diplomatické řešení. Rudolf se zastavil v sedleckém klášteře u Kutné Hory, kde se sešel s českou královnou vdovou Kunhutou a jejími dětmi. Byla ustanovena rozhodčí komise tvořená církevními i světskými vysoce postavenými hodnostáři. O důležitosti svědčí účast olomouckého biskupa Bruna a salcburského arcibiskupa Fridricha, norimberského purkrabího a dalších pánů z Rudolfova okolí. Výsledkem byla dohoda o svěření kralevice Václava a správy země na dobu pěti let do rukou Oty Dlouhého Braniborského, po uplynutí lhůty pak se měl vlády ujmout již sám Václav II. Rudolf si ponechal správu Moravy, avšak rovněž pouze na pět let, poté bylo dohodnuto vrácení českému králi jakožto zákonnému dědici. Vratislavský vévoda Jindřich byl uspokojen držbou Kladska a Broumova, které bylo odňato břevnovským benediktinům. Současně byly potvrzeny také již dřívější dohody ohledně dynastických sňatků, kdy mladému Václavovi byla určena za manželku Rudolfova dcera Guta Habsburská, Václavova sestra Anežka se měla provdat za Rudolfova syna, rovněž Rudolfa. Samotný královský sňatek je pak datován ještě do téhož roku, tedy na podzim 1278 do Jihlavy, podle některých rakouských analů však až na leden 1279, a to do Čáslavi. Dataci do počátku roku 1279 podporuje také historik Josef Šusta, kloní se však k názoru, že k aktu mohlo dojít ve Znojmě, kde je zaznamenán Rudolfův pobyt 4. ledna téhož roku.²⁷ Co se pak dále dělo s nezletilým dědicem trůnu popisuje ve *Zbraslavské kronice* kronikář Petr Žitavský: „*Václav byl načas dán do opatrování měšťanům pražským, kteří ho pečlivě střežili, aby se nedostal do moci markraběte; konečně dal markrabě na přimluvu svých rádců těm měšťanům královské statky v stálé právní držení. Tím způsobem si vymohl chlapce z jejich rukou a umístil ho načas k pobytu na Bezdězi, hradě velmi pevném, přidav mu některé kaplany*

²⁷ JAN, Libor, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283 - 1305*. Praha: Argo, 2015, s. 30-33.

ze země a služebníky.²⁸ Byl to zřejmě pan Řehoř z Dražic, jeden z družiny šlechticů blízkých zesnulému králi Přemyslu Otakaru II, který měl mladého krále na starosti pod ochranou Pražanů na Starém městě pražském, kde sídlil také dvůr královny vdovy. Ota Dlouhý Braniborský však měl s kralevicem jiné plány, než jej ponechat v Praze pod vlivem královny, jejích věrných šlechticů a nového pražského biskupa Tobiáše, muže pevného charakteru, navíc příslušníka mocného rodu Benešoviců. Jak se dozvídáme z věrohodného pramene, Zbraslavské kroniky, byl zřejmě v únoru roku 1279 mladistvý král i se svou matkou Kunhutou převezen na pevný hrad Bezděz, tehdy sotva dokončený, který mohl ve své době představovat vrchol komfortu. Ten však nemohl nahradit mladému králi ztracenou svobodu a časem i většinu důvěrných společníků a služebníků, jichž byl zbaven. Z hradu později prchla také jeho matka královna Kunhuta díky benevolenci purkrabího Heřmana, zřejmě pod záminkou účasti na uložení ostatků manžela Přemysla Otakara II. ve Znojmě, a zamířila do Opavy, odkud jí náležela vyměřená vdovská apanáž. Kralevic Václav byl koncem téhož roku z hradu odveden do Braniborska na hrad Špandava u Berlína, a to i navzdory slibům, které dal braniborský markrabě českým pánům. Toto nedobrovolné vyhnanství způsobilo Václavovi problémy psychického rázu. Bylo to především odloučení od matky a služebnictva, na které byl zvyklý, což se projevilo nechutenstvím a dalšími zdravotními obtížemi. Zřejmě ani komfort dvora braniborského nedosahoval tehdejšího standardu u Přemyslovců.²⁹ K údělu kralevice nalezneme ve *Zbraslavské kronice* toto strastiplné líčení: „*Po smrti otcově byl sedmiletý Václav odveden do Saska, kde byl leckdy s těmi, kteří s ním přišli, trápen hladem a postem...*“ a dále „*Často vycházel v roztrhaných střevících, protože neměl peněz na jejich opravu. Ó královská vznešenosti, proč jsi trápena takovou nouzí, ó synu tak znamenitého rodu, až kam jsi tak záhubně svržen, ó útlé mládí královského pokolení, proč jsi v opovržení deptáno těmi, kteří tě měli chrániti!*“³⁰ Dle popisu kronikáře však chlapec všechny ústrky celkem trpělivě snášel, zřejmě díky vrozené mírnosti a jemnosti, přičemž povzbuzoval i své spoluvyhnance, aby neklesali na mysli. Často také poroučel v modlitbách svůj stav Bohu a Panně Marii. Mezitím v Čechách za královny nepřítomnosti prožívá obyvatelstvo všeobecný útlak, země je zmítána bouřemi,

²⁸ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 41. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 15.

²⁹ JAN, Libor, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283 – 1305*, s. 33-42.

³⁰ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 42. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 16.

ohněm, loupežemi a drancováním. K tomu se přidává hlad a morová epidemie. Dříve prosperující kláštery, aby se užívaly, rozprodávají majetky a klenoty zastavují Židům. Mnozí bratři se rozptylují do jiných klášterů, aby ulevili mateřskému domu. V kronice je líčen klášter v Sedlci, na nějž padla velká bída.³¹ Na podzim roku 1280 se schylovalo k novému střetu mezi římským králem Rudolfem Habsburským a dočasným správcem Čech markrabím Otou Dlouhým Braniborským. Rudolf však tažení do Čech pojal spíše jako demonstraci síly a chtěl Otu pouze donutit k jistým ústupkům. V zemi se alespoň podařilo zastavit olupování chudých a plnění kostelů, když před tím uzavřel Ota s českými pány smír. Svou roli přitom sehrál také pražský biskup Tobiáš, který se stal Otovým pověřencem a zástupcem v zemi.³²

3.3 Doba braniborská a její dopady

Doba, ve které dospíval králevic Václav, byla nepochybně nejen pro něho, ale pro celé tehdejší země koruny české, velmi složitá. Celá země se zmítala nepokoji způsobenými násilnou braniborskou správou, která byla poznamenána loupežemi, násilím na obyvatelstvu, vražděním, vypálenými vesnicemi, bídou a hladomorem. Přesto lze i v této nelehké době nalézt v Čechách místo útěchy, pokoje a především modlitby a ohnisko nové zbožnosti. Bylo to „české Assisi“, jak byl klášter v Praze na Františku založený sv. Anežkou Českou, dcerou krále Přemysla Otakara I., někdy nazýván. Právě v této době se naplno projevila Anežčina láska k národu, a to zvláště v modlitbách a obětavé službě potřebným. Anežka a její sestry hojily nejen tělesné a duševní rány, ale burcovaly a dávaly sílu především k duchovnímu povstání. Nepochybně předkládaly ve svých modlitbách Bohu i starost o králevice Václava, tehdy proti své vůli drženému v cizině. Tuto dobu mezi léty 1281 a 1282 řadí František Palacký ve svých *Dějínách národu českého* mezi nejnešťastnější v dějinách českých. Zemi nejprve roku 1279 postihla neúroda, v následujícím roce 1280 pak zuřila po celé zemi válka, která narušila žně i obdělání polí a zasetí ozimů. Následkem toho nastala v dalším roce velká bída, hlad a mor přetrval pak až do roku 1282. Po celé zemi docházelo k rabování a všeobecnému úbytku ve městech i na venkově. Mnozí ve snaze zachránit se před hladem a bídou odcházeli houfně do ciziny, mnohdy však i tam hynuli

³¹ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 43-45.

³² JAN, Libor, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283 – 1305*, s. 45-46.

hladem. Uvádí se, že jen v tehdejší Praze pomřelo následkem hladu a moru na dvacet tisíc osob, v celé zemi pak kolem šesti set tisíc.³³

3.4 Václav II. v Braniborech

Přes všechna tato protivenství a jakkoli byla doba braniborská pro české země velmi neutěšená, přiklání se autorka knihy *Václav II. Král český a polský* Kateřina Charvátová k názoru, že život králevice Václava v zajetí, ať už na tehdejší poměry luxusním hradě Bezdězu, či později v Braniborech na hradě poručníka Oty Braniborského, nebyl tak zlý, jak je v dobových dokumentech, kupříkladu ve Zbraslavské kronice, líčeno. Tyto pasáže byly sepsány spíše jako hagiografický spis, který měl přispět k Václavově zamýšlenému svatořečení. Nepochybně se mladému osmiletému králi v zajetí, zejména pak v Braniborech, stýskalo po Čechách, zvláště po matce a rodině, byť měl k dispozici několik věrných služebníků, kteří s ním přišli z Čech. Krom toho si též zajisté uvědomoval své závislé postavení kontrastující s královským titulem, materiálním strádáním, jak jej popisuje zbraslavský kronikář, však pravděpodobně netrpěl. To, že by Ota se svým svěřencem zacházel krutě, vylučuje i další vývoj vzájemných vztahů. Král od konce 80. let 13. století, kdy se již ujal sám vlády, obnovil spojení Prahy s braniborským dvorem a se samotným Otou udržoval úzký vztah až do jeho smrti v roce 1298. Toto lze vyvodit i z textu Zbraslavské kroniky, kde se v souvislosti se společným tažením do Slezska hovoří o Otovi jako o Václavově milovaném příbuzném. Mladý král poznal v Braniborech bohatý společenský život, rytířskou kulturu i působení minnesängřů, prostředí tedy nutně nemuselo být jen nepříznivé pro vnímavého mladého krále. Nesporně měl intelektuální zájmy, byť nebyl v užším smyslu gramotný. I bez znalosti čtení se však Václav naučil dobře latinsky.³⁴ S jistotou ovládal němčinu, ve které běžně komunikoval a později sám skládal básně. Byť se na královském dvoře hovořilo převážně německy, nechyběla králi ani znalost českého jazyka. Díky vynikající paměti získal značné znalosti teologie, práva i lékařství.³⁵ Ještě na braniborském dvoře se mu dostalo i výchovy k rytířským dovednostem, byť k těmto díky slabé tělesné

³³ PALACKÝ, František a KALOUSEK, Josef, RIEGER, Bohuš, ed. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě od roku 1253 do roku 1403. Díl II.* 5. vyd. Praha: Bursík & Kohout, 1898, s. 116-117.

³⁴ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Václav II.: král český a polský*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 56-60.

³⁵ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 75. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 40.

konstituci přímo předurčen nebyl. Před definitivním návratem do Čech v roce 1283 pobýval na dvoře míšeňského markraběte, svého strýce, Jindřicha Jasného.³⁶

3.5. Královna Kunhuta a návrat mladého krále Václava do Čech

Královna vdova a matka Václavova Kunhuta zůstávala v Čechách, usídlila se na Opavsku na hradě v Hradci nad Moravicí, kde se do její přízně vloudil Záviš z Falkenštejna z krumlovské větve Vítkovců. Ze vztahu původně služebného se stal poměr milostný, a to i přesto, že měl Záviš v minulosti podíl na pádu Přemysla Otakara. Byl strůjcem vzpoury proti němu v roce 1276, která nasměrovala až jeho potupný konec na Moravském poli. Zbraslavští kronikáři tuto epizodu velice odsuzovali a ve své kronice patřičně tvrdě komentovali, byť si královna Záviše následně tajně vzala a novému vztahu snad bylo požehnáno i jejím kaplanem. Nebylo zvykem, aby se královny vdovy v českém prostředí znovu vdávaly, navíc bez ujednání příslušných rodin a bez vědomí krále. Ze vztahu pak vzešel syn Jan. Kunhuta se Závišem však po návratu syna Přemysla Otakara Mikuláše z uherského zajetí museli opustit Čechy a uchýlit se na Moravu na některé vítkovské sídlo.³⁷ Mezitím Ota Braniborský, poručník mladého krále Václava, neustále odkládal návrat svého svěřence do Čech, požadoval za to mimo jiné sumu přesahující možnosti českých pánů té doby. Nakonec když byla přidána zástava v podobě části severních Čech s městy Žitavou, Děčínem, Mostem a Ústím, došlo k dohodě. Král se pak slavně vrátil do Prahy 24. května 1283. Zbraslavská kronika i přes záměr oslavit jej, popisovala udivení nad některými královými zvyky a způsoby. Král byl velmi citlivý, hluboké víry a odevzdán do vůle Boží, což v jeho stále ještě dětském věku, udivovalo. Zmiňována je také jeho záliba ve sbírání ostatků svatých, které zdobil zlatem, stříbrem i drahokamy. Rád navštěvoval mnohé chrámy, kde se oddával chvále Boží.³⁸

3.6 Počátek vlády Václava II. v Čechách a Záviš z Falkenštejna

V lednu roku 1285 se v Chebu koná dlouho plánovaná svatba mladého krále Václava s jeho snoubenkou Gutou Habsburskou, dcerou římského krále Rudolfa I. Václavovi bylo třináct let, Gutě necelých čtrnáct. Od svého tchána římského krále obdržel mladý král Čechy a Moravu v léno, čímž se podle přirozeného práva i říšských zákonů stal vládcem českého království a moravského markrabství. Po církevních obřadech a svatební noci, aby manželství nabylo platnosti podle středověkého pojetí svatby se však

³⁶ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Václav II.: král český a polský*, s. 56-60.

³⁷ Tamtéž, s. 60-64.

³⁸ Tamtéž, s. 70-72.

manželé opět rozešli, Gutu si odvezl její otec Rudolf Habsburský a Václav se vrátil se svou matkou do Čech. Pravou příčinou, proč otec nepustil svou dceru do Čech, byla pravděpodobně přítomnost Záviše z Falkenštejna na Pražském hradě, která se zdála být prozatím nebezpečnou. Byť se věc dala vysvětlit útlým věkem obou manželů neschopných plození a výchovy potomstva, přesto bylo v té době obvyklé, že mladá nevěsta odcházela se svým mužem na jeho dvůr, aby se seznámila s tamními poměry a způsobem života. Jiný než politický důvod tedy zde lze jen těžko spatřovat. Roku 1287 však začala česká strana na Rudolfa Habsburského naléhat, aby umožnil příchod královny Guty do Prahy. Hlavním argumentem byla plánovaná a chystaná korunovace královských manželů v květnu téhož roku. Poté, co se obě strany dohodly, byla Guta přivítána svým manželem Václavem II. v Kadani, kam ji přijel v ústrety, poté pak 4. července 1287 slavnostně vstoupila do Prahy. K chystané korunovaci však z dodnes neznámých příčin nedošlo. Tato se pak konala až s odstupem deseti let v roce 1297. Gutina přítomnost na Pražském hradě posílila tábor odpůrců Záviše z Falkenštejna, který spolu s králem, na kterého měl Záviš značný vliv, v podstatě vládl nebo měl minimálně zásadní vliv na všechna rozhodnutí, jež se v Praze učinila. Guta sama byla instruována svým otcem, aby omezila vliv Záviše na mladého krále a přesvědčila ho o zlých úmyslech jeho otčíma, který v minulosti zradil jeho otce i Habsburky.³⁹ Potřebu odstranit Záviše z Falkenštejna z politického vlivu a z vysokého postavení v království podporovala nejen skupina kolem královny Guty, ale také duchovní, mezi nimi králův zpovědník Heřman, německý rytíř a opati cisterciáckých klášterů Dětrich Valdsaský a Heidenreich Sedlecký. Jejich názory odráží celkem přesně Zbraslavská kronika, kde je Závišovo přátelské chování jen maska, za níž se skrývají zlé úmysly, tedy úklady nejen proti životu krále, ale i proti království. Král jak dospěl, rovněž změnil svůj náhled na otčíma, kterého v dětství obdivoval a měl k němu blízký vztah. Více se nyní klonil ke svému tchánovi, který svých politických úspěchů dosahoval schopností získávat v pravý čas správné spojení. Václav přesto cítil zatčení Závišovo jako čin zrady a patrně ani nevěřil, že by mu bylo jím usilováno o život. Spíše se obával politické moci otčíma a jeho příbuzných a přátel. Rozhodování to bylo proto velmi těžké i vzhledem ke své matce, Závišově současné manželce a také k tomu, že po jeho boku prožil šťastné dětství. Pro Václava, jakožto horlivého křesťana, bylo tedy velmi těžké rozhodovat o Závišově osudu, navíc s pomyšlením, že by se v případě fyzické likvidace otčíma

³⁹ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Václav II.: král český a polský*, s. 79-95.

dopustil těžkého hříchu. Nakonec však přistoupil k pragmatickému řešení, které mu otevřelo cestu k samostatné vládě. Ve chvílích této nejhlubší úzkosti se utíkal k Panně Marii, které přislíbil postavit na její počest klášter a tak částečně odčinit alespoň část své viny na Závišově odsouzení. Klášter jak známo později skutečně s tímto úmyslem založil a stala se jím právě Zbraslav. Samotné zatčení se uskutečnilo pravděpodobně koncem listopadu 1288 při Závišově návštěvě na Pražském hradě za pomoci léčky a spiknutí s částí jeho příbuzných. Vzápětí pak král vyměnil všechny Závišovy stoupence ve vysokých státních funkcích. Nastal obrat i v zahraniční politice, kdy se jeho cílem, oproti svému otci orientujícím se směrem jižním, staly země na sever od českých hranic. O více jak deset let později, jak známo, byl Václav v Hnězdně korunován také králem polským. Záviš byl vězněn a bylo od něho požadováno navrácení části královského pokladu, který držel jako dědictví po královně Kunhutě, jakož i královských hradů. Záviš však se svými vězňiteli odmítal spolupracovat. Na jaře 1290 odjel král do Erfurtu, kde při jednání se svým tchánem Rudolfem Habsburským bylo patrně rozhodnuto o Závišově bezživotí a domluvena i taktika, již královské vojsko podnikne proti vzbouřeným Vítkovcům. Záviš a jeho bratři byli pak souzeni v létě téhož roku před zemským soudem, z čeho všeho byli obviněni, nevíme, je však možné, že byli obžalováni ze zneužívání své moci a ze skutků proti dobru království. Všichni byli prohlášeni za psance a odsouzeni ke ztrátě majetku. V případě Záviše pak král rozhodl o rozsudku smrti. Vykonání předal do rukou svého nevlastního bratra Mikuláše Opavského, který měl se Závišem dávné účty. Vzbuřené posádky královských hradů, které drželi Závišovi stoupenci, přiměl k vydání pod pohrůžkou jeho okamžité popravě. Záviše pak vodil od hradu ke hradu a získával je postupně zpět do královských rukou. Královský hrad Hlubokou však odmítl vydat Závišův bratr Vítek, a tak Mikuláš nařídil na místě 24. srpna 1290 provést popravu. Vítek dal na odvetu popravít Čěnka z Kamenice, bratra biskupa Tobiáše, kterého držel jako rukojmí. Záviše pak pohřbili v klášteře ve Vyšším Brodě. Dodnes je zde uchováván jako součást klášterního pokladu tzv. Závišův kříž, který je hmatatelnou památkou po tomto velkém muži, který v dobrém či zlém ovlivnil život dvou českých králů. Přes všechny rozpory byl výraznou postavou českých dějin. Svým charismatem dokázal k sobě připoutat jak královnu vdovu, tak mladistvého krále a stát se jejich prostřednictvím prvním mužem ve státě. Jako většina lidí, měl své předosti i slabiny, statečnost a rytířskost na straně jedné a

touhu po moci spolu s rodovým prospěchářstvím na straně druhé.⁴⁰ Smrtí otčima si mladý král vydobyl svou vlastní nezávislost. V té době v Čechách vrcholila hluboká proměna země a jejích obyvatel. Nejvýznamnější byla kolonizace, rozsáhlá území se proměňovala v zemědělskou krajinu, vznikala pole, louky a vesnice. Zvláště do oblastí pod pohraničními horami přicházeli noví kolonisté, obvykle německého jazyka, neboť domácí obyvatelstvo k tomu nestačilo. Kromě vesnic byla zakládána také města a krajinu protkaly svazky cest. Katastrální hranice, které se tehdy vytvořily, platí u mnohých obcí dodnes. V té době se postupně utvářelo i nejvýznamnější horní město středověkých Čech, Kutná Hora, která přinesla později králi a zemi obrovské bohatství.⁴¹ Toto období včetně Václavovy fundační činnosti zmiňuje i Dalimilova kronika: „*Václav přijal českou korunu, usedl i v Polsku na trůnu. Jako správný vladař začal dbát hned o vše. Místo různých mincí razí dobré groše, má stříbrné doly, má i pomoc boží, cizák přes cestu mu stéblo nepřeloží, a když nakloní si potom krále v Římě, i markrabství v Míšni zanedlouho přijme. Pak čas na modlitbách tráví k slávě boží, kláštery dá stavět, majetek v nich množí, dobré skutky činí, almužny všem dává...*“⁴²

3.7 Založení cisterciáckého kláštera na Zbraslavi

Se samotným založením zbraslavského kláštera to bylo následovně. Není pochyb o tom, že podnětem byl projev královny přízně k cisterciáckému řádu. Na samotnou fundaci se připravoval delší dobu a dalším velmi pravděpodobným důvodem k založení byly výčitky svědomí, které zatěžovaly královo citlivé nitro v souvislosti s popravou Závíše z Falkenštejna. Václav se v něm zbavil muže, který ho provázel celým dětstvím a ke kterému vzhlížel s obdivem a snad i s láskou. Důkazy pro zatčení a pozdější popravu byly nedostatečné, spíše se jednalo o činy, kterých by se býval Závíš mohl dopustit v budoucnu, kdyby zůstal na živu a král sám si zajisté uvědomoval, že zde v roce 1290 došlo k politické vraždě.⁴³ První kroky svého někdejšího slibu k založení kláštera ke cti Panny Marie učinil pak Václav II. při pobytu v Chebu na podzim 1291 při setkání se svým přítelem a kmotrem sedleckým opatem Heidenreichem vracejícím se z Francie z generální kapituly cisterciáckého řádu. Rozhodl se pro cisterciácký řád a opata požádal, aby se s ním na zamýšlené fundaci podílel s tím, že nový klášter bude podřízen právě klášteru sedleckému, který založili Václavovi předchůdci. V tomto

⁴⁰ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Václav II.: král český a polský*, s. 99-113.

⁴¹ Tamtéž, s. 114-115.

⁴² BLÁHOVÁ, Marie, ed. *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 166.

⁴³ CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, 2. svazek, s. 183.

úmyslu krále pak podpořil i valdsaský opat Dětrich, který patřil rovněž ke královým rádcům. Že se blízkým královým rádcem stal právě sedlecký opat Heidenreich, kromě toho, že byl nepochybně moudrý, vysoce vzdělaný, světaznalý a těšil se všeobecné vážnosti, je nasnadě. Sedleckému opatství totiž mimo jiné patřila řada pozemků v blízkosti kláštera, na nichž byla v osmdesátých letech 13. století odkryta nejbohatší naleziště stříbrné rudy v celé střední Evropě.

Ještě zřejmě na sklonku roku 1291 byl pak učiněn další krok ke vzniku nového opatství. Král se vydal s oběma opaty společně s převorem sedleckým Konrádem, pozdějším opatem nové fundace, na lodi obhlédnout místa na řece Vltavě a Mži, která byla již dříve vybrána. Rozhodující slovo při výběru místa pro nový řádový dům měl nepochybně opat Dětrich, pod něhož patřil již klášter sedlecký.⁴⁴ Rozhodně nevybral špatně, Zbraslav se ze všech tří zamýšlených lokalit jevila vskutku tou nejprůhodnější, v dostupnosti Prahy a na soutoku dvou významných řek [1]. Tuto událost zachycuje podrobně Zbraslavská kronika, nechme proto promluvit na tomto místě kronikáře: *„Král tedy touže splnit slib odložil všechny záležitosti svého království a s upřímnou myslí prosil Pána, aby mu ukázal vhodné místo. Konečně vzav s sebou opaty svrchu jmenované a bratra Konráda, převora sedleckého, a jiné spolehlivé muže, vstoupil na loď, aby vyhledal místo podle přání své mysli, a dostal se s pomocí plavců po řece, zvané obecně Vltava, až do přístavu Ostrova, kde leží klášter černých mnichů, aby si ne tak sám, jako druzí pečlivě prohlédli Ostrov a po přechozí úvaze usoudili, zda by dostačoval pro klášter řádu cisterciáckého. Nezamýšlel však vyvrátit chrám, dříve Bohu věnovaný, nýbrž se svolením bratří tam bydlících jeho stav po umístění mnichů cisterciáckých zlepšiti. Vždyť získává z daru skrovný prospěch Boží odplaty ten, kdo tobě nebo druhému uštěďruje pod záminkou líčené zbožnosti to, co mně bezohledně odnímá. A tak, když si prohlédli místo, vrátili se na loď a plavíce se po řece dostali se spolu na Zbraslav, kde kdysi postavil král Otakar lovecký dvůr. Opat pak Dětrich, hned jak vyskočil z lodi a vstoupil do přístavu, jakoby napřed naplněn prorockým duchem, silným hlasem zazpíval, přičemž ho ostatní poslouchali, onen výrok žalmisty a pravil: Toť bude obydlí mé až na věky, tuť přebývati budu, nebo jsem sobě to oblíbil; a jako by jasně řekl, není třeba, aby se nelíbilo někomu rozumnému toto místo, které stvořeno od Boha představuje při prvním ohledu na ně neocenitelnou posvátnost. Prohlédnuvše polohu tohoto místa a jeho výhody vrátili se na loď a plavíce se po řece, zvané Mže,*

⁴⁴ JAN, Libor, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283 -1305*, s. 170-171.

dostali se až do Radotína aby podobně obhlédli to místo, a kdyby se zdálo vhodné, aby tam zařídili stavbu kláštera. Potom král při návratu do Prahy promluvil k opatům o jakosti prohlédnutých míst a povoliv jim třídní lhůtu vyzval je, aby si vybrali jedno ze tří. Zatím král obrátiv se z celého srdce k Hospodinu horlivě se věnoval zbožnosti a poslav na všechny kostely obce pražské dal sloužit votivní mše k Duchu svatému a blahoslavené Panně, aby s jejich podporou splnil slib a zřídil na nejlepším a nejvhodnějším místě ze svrchu jmenovaných klášter, který slíbil.⁴⁵ Jmenování se v čase lhůty po vzájemné poradě ještě s příznivcem řádu proboštem míšeňským shodli na Zbraslavi, která se jim před ostatními zalíbila především tím, že oplývala vodami, lukami, vinicemi i vším dalším potřebným. Když se pak vypravili za králem na Pražský hrad, zastihli jej zrovna, když se účastnil mše k Duchu svatému v katedrálním chrámu. Při jejich vstupu do katedrály shodou okolností zpěvák zpíval po přečtení evangelia *“offertorium Confirma hoc Deus (Potvrď to, Bože)”*, což ctihodné pány zcela utvrdilo ve správnosti svého rozhodnutí, které pak králi společně sdělili. Mluvčím vybrali páni opati probošta míšeňského, který pak rozhodnutí za přítomnosti ostatních zúčastněných králi tlumočil v důvěrném prostředí jeho ložnice.⁴⁶ Král následně rozhodl, i když měl Zbraslav a tamní lovecký dvorec pro hojnost zvěře ve velké oblibě a přestože se ozývaly i hlasy proti pro výhodnou polohu a vhodnost pro odpočinek, o darování toho místa mnichům k založení nového kláštera. K vlastnímu slavnostnímu založení cisterciáckého opatství na Zbraslavi pak došlo v dubnu roku 1292 za hojné účasti představitelů české církve. Nechme zde opět promluvit k oné události Zbraslavskou kroniku: *„Král pak svolav biskupa i preláty celého království Českého, vyšel v slavnostním průvodu naproti přicházejícímu sboru a postaviv slušně každého mnicha mezi dva preláty, opata pak mezi sebe a biskupa, nastolil ten sbor za zpěvu kněžstva s prevelikým jásáním a radostí. A samo místo, které se dosud jmenovalo Zbraslav, nazval pro stálou památku svého jména, změniv mu jméno, Síň Královskou (Aula Regia). Potom se začala slavnostní mše a v ten den nastolení byl od pana Tobiáše, biskupa pražského, vysvěcen opat zbraslavský s jinými dvěma opaty, totiž ze Žďáru a ze Svaté Koruny. Stalo se to léta Páně 1292 - je to dvacátý druhý rok pana Václava - v neděli, kdy se v kostele zpívá Milosrdenství Páně (Misericordia Domini), která tehdy*

⁴⁵ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 81-82. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 46-47.

⁴⁶ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 75. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 47.

připadla na den 20. dubna. Potom se král snažil postarat o zabezpečení svého založení a potvrdil listinami a svědky všechno, co s tím svým založením učinil, aby se nikdo neopovažoval v budoucnosti proti tomuto nic podniknouti a aby jeho založení po odstranění jakéhokoli odporu trvalo po čas i časy v míru a pokoji.⁴⁷

Mladý král si počínal velmi velkoryse, když zahrnul nový klášter bohatým věnem. U příležitosti založení kláštera věnoval cisterciákům vzácný zlatý kříž s drahokamy, který sám před tím získal za sumu 1.400 hřiven, k tomu pak další bohoslužebné předměty ze stříbra i zlata, monstrance, relikviáře, kalichy a další potřeby k vybavení chrámu. Na obstarání liturgických knih přidal ještě 200 hřiven. Pro svou fundaci určil nadále roční důchod 400 hřiven stříbra a daroval klášteru 24 poplužních dvorů a další příslušenství. O svá někdejší práva na Zbraslavi se však přihlásil i pražský biskup Tobiáš, odvolávaje se na dávnou příslušnost Zbraslavi k majetkům biskupství, přičemž žádal náhradu. Obrátil se při tom na cisterciácké opaty, kteří informovali krále. Ten nárok vyřídil ke spokojenosti biskupství tím, že poskytl jako náhradu jiné statky a věc tím byla vyřízena v zájmu všech zúčastněných stran. Waldsaský, sedlecký a nový zbraslavský opat se následně vypravili na generální kapitulu řádu, aby při té příležitosti nechali založení nového kláštera schválit. Král po nich poslal pro přední řádové představené vystrojené jezdecké koně a stříbrné číše, snad aby si je naklonil k odsouhlasení nové fundace. K tomu pak skutečně došlo a nový klášter byl přijat mezi řádové domy, král obdržel konfraternitu řádu a byl zahrnut do modliteb řádových členů. Opati následně ze svěřených peněz nakoupili potřebné bohoslužebné knihy, pro které se zastavili v Paříži. Fundace kláštera Aula Regia neproběhla však dle všeho zcela obvyklým způsobem. Neuskutečnilo se především *inspectio loci*, tj. obvyklá obhlídka komisí opatů vyslaných generální kapitulou. Zjevně nestandardní postup a hlavně rychlost, s jakou ke schválení došlo, ovlivnily i štědré královy dary a rovněž schopnost českých opatů, kteří svůj postoj na generální kapitule úspěšně obhájili. Uspíšili tak celou záležitost o jeden až dva roky oproti tomu, kdyby vše probíhalo podle předepsaného postupu.⁴⁸

Král si nový klášter na Zbraslavi natolik oblíbil, že se sem rád a často uchýloval ke zbožnému rozjímání a projednával zde i mnohé důležité státní záležitosti, rovněž sem přijížděl před válečnými taženými, aby si vyprosil Boží přízeň. V nově budovaném klášteře pak Václav II. uvedl v život také svou touhu, zřít královské pohřebiště mimo Prahu, přesto na dosah pražského sídla. V tomto králově počínu lze zde spatřit mimo

⁴⁷ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 88.

⁴⁸ JAN, Libor, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283 – 1305*, s. 173-175.

jiné snahu o zpevnění vládnoucí dynastie po francouzském vzoru, kde roli královské nekropole převzalo z iniciativy krále Ludvíka IX. benediktinské opatství St. Denis poblíž Paříže, kam francouzský král nechal přenést i ostatky dosud jinde pohřbených králů. Josef Žemlička, autor monografie *Konec Přemyslovců*, se domnívá, že iniciační roli založit nedaleko Prahy královské pohřebiště po vzoru francouzských králů mohli sehrát čeští cisterciáckí opati při svých cestách na generální kapitulu řádu.⁴⁹

K založení nového kláštera na Zbraslavi král nechal vyhotovit obvyklou zakládací listinu. Její originál se do dnešních dnů však nedochoval, k dispozici je pouze prostý opis z roku 1623. V textu se píše: *“Václav II., král český, markrabě moravský, vysvědčuje, že za přítomnosti pražského biskupa Tobiáše, který položil základní kámen, založil na místě zvaném Zbraslav na královských statcích klášter, jež nazval Aula Regia a podřídil bezprostředně cisterciáckému klášteru sedleckému (Sedlicensi); prvním opatem má být sedlecký bratr Konrád. Dává klášteru vyjmenované statky, a povoluje mu brát z lesů v okolí dřevo na stavbu a otop.”*⁵⁰ Věrohodnost opisu této zakládací listiny potvrzuje pramen z nejvzácnějších, a to přímo Zbraslavská kronika, kde jsou okolnosti kolem založení nového kláštera Aula Regia rovněž kronikářem pečlivě popsány, jak je uvedeno výše v této kapitole.

⁴⁹ ŽEMLIČKA, Josef, *Konec Přemyslovců*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 349-350.

⁵⁰ *Zakládací listina zbraslavského kláštera* [2021-07-07]. <<http://monasterium.net/mom/CZ-NA/CGL/21/charter?q=zbraslav>>.

4. Stavba konventního chrámu Nanebevzetí Panny Marie na Zbraslavi

4.1 Korunovace Václava II.

Položení základního kamene ke konventnímu chrámu Nanebevzetí Panny Marie na Zbraslavi úzce souvisí s velkolepou korunovační slavností krále Václava II. za účasti tehdejších význačných osobností evropského významu.

Několikrát odkládaná korunovace krále a jeho manželky Guty se uskutečnila v Praze v červnu 1297 po dvou neúspěšných pokusech z let 1287 a 1292. Václav si vyžádal prostřednictvím poselstva souhlas papeže Bonifáce VIII., který byl udělen bulou ze dne 31. března 1297. Poté oslovil arcibiskupa Gerharda z Mohuče, který jako představený arcidiecéze, pod níž spadalo pražské biskupství, měl právo korunovat české krále. Dokázal vyjednat s papežem i dočasné zrušení kletby, ve které byl arcibiskup kvůli sporu s papežem, aby mohl korunovaci provést. Podařilo se mu to s pomocí stříbrné argumentace. Na papeži rovněž úspěšně vyžádal souhlas s mimořádným zdaněním českého duchovenstva, čímž získal prostředky ke splacení nákladů spojených s korunovaci. Král kladl důraz na to, aby se korunovaci svou velkolepostí a nákladností hned tak nic nevyrovnalo. Nechal vyrobít množství vzácných šperků a klenotů, část vznikla v Čechách, část nechal obstarat v cizině. Byli zaangažováni kupci, aby do Prahy dodali ke slavnosti hojnost všeho potřebného. Současně byli vysláni rychlí poslové na všechny strany, aby pozvali vzácné hosty ze sousedních i vzdálených zemí. Samotný obřad se pak konal 2. června 1297 na svatodušní neděli v pražském katedrálním kostele a provedl ho již zmíněný arcibiskup Gerhard Mohučský za asistence arcibiskupa magdeburského Burcharda spolu s dalšími biskupy a preláty z Čech, Moravy, německých zemí, Slezska, Polska, Uher i Pruska, celkem z jedenácti diecézí. Zprávy o této ojedinělé a okázalé slavnosti zajímavým způsobem doplňuje kronika Otokara Štýrského, která si všímá jednotlivých detailů, popisuje použité cennosti, oblečení krále a královny, jejich drahocenné oděvy a králův korunovační plášť zdobený tenkými plátky zlatého plechu doplněný dle kronikáře dvaceti druhy drahokamů. Kronikář Otokar zmiňuje i závratné ceny jednotlivé výbavy v mnoha tisících hřiven. Václav II. udělal zkrátka vše pro to, aby touto mimořádnou slavností poukázal na svou moc a bohatství, kterých dosáhl za deset let svého panování, kdy nejen posílil své mocenské postavení, ale dosáhl i významných územních zisků. Okázalou slavnost uspořádal král

nejen pro panstvo, ale i pro všechny lid. Pozval při té příležitosti do Prahy přední minnesängry, uspořádal velkolepý rytířský turnaj, závody v běhu či pěstní zápasy.⁵¹ Kronikář zbraslavský popisuje tuto slavnost následovně: *“Když tedy byly všechny potřebné věci k okázalé slavnosti tak znamenitého svátku dopraveny skrze schopné kupce a obstaravatele královy během dlouhé doby i ze vzdálených krajín a v hojnosti nezhodnotitelného nadbytku řádně a velmi náležitě připraveny, nastával den očekávané radosti také přítomností a příchodem nejctihodnějších otců a pánů, pana Gerharda, arcibiskupa svaté stolice mohučské, a Burcharda, arcibiskupa svaté stolice magdeburské, biskupů pana Řehoře Pražského, pana Děřicha Olomouckého, pana Albrechta Míšeňského, pana Jindřicha Kostnického, pana Petra Basilejského, pana biskupa frisinského, pana Jana Krakovského a pana biskupa lebušského, také přítomností ctihodných otců pánů opatů jednotlivých řádů, cisterciáckého, premonstrátského i benediktinského, a rovněž příchodem všech proboštů, převorů, děkanů, kanovníků, farářů a správců kostelů nebo ať jakoukoli hodností vynikali, z království Českého i z mnohých cizích krajů, nastává šťastná hodina toužebné veselosti. Mimoto slavnou přítomností jasných knížat, pana Albrechta Rakouského, Bolka Slezského, knížat hlohovského, opolského a jiných vévodů, rovněž návštěvou vznešených knížat, markrabat pana Heřmana Braniborského, pana Oty se Šípem, pana Fridricha Míšeňského byla způsobena radost vytouženého veselí tak slavnostního. Zvětšovala také nádheru oné slavnosti okázalá a skvělá vznešená přítomnost hrabat mnohých zemí, svobodných pánů, rytířů a nescíslných jiných šlechticů. Nastala tedy skvělá slavnost, protože zasvitl den slávy, v němž zazářilo v království Českém slunce, jež bylo dříve ve mraku; nyní však záříc třpytícími paprsky vyšlo v jáсотu “a shromáždění jsou” (Žalm 103, 22)”.⁵² Kronika dále popisuje i okázalé a nákladné úpravy, ke kterým došlo mezi vrchem Petřínem a přilehlým břehem Vltavy k zajištění průběhu korunovační hostiny, za jejímž účelem byl na místě vybudován zvláštní dřevěný palác. Kromě toho vyrostlo na obvodech města velké množství stanů k ubytování vzácných hostů, jen koní uvádí kronika na sto devadesát jedna tisíc. Víno pak bylo skrytým potrubím zavedeno na Nové tržiště na Starém Městě pražském, kde si mohl nabírat, kdo a kolik chtěl.⁵³ Josef*

⁵¹ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Václav II.: král český a polský*, s. 153-159.

⁵² DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 111-112. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 74.

⁵³ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 112-113. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 76-77.

Šusta se domnívá, že tato nákladnost a nádhera nebyla dílem marnivosti a okázalosti královny. Mělo tím být především před celým světem poukázáno na to, že české království za vlády teprve šestadvacetiletého krále, po smrti Přemysla Otakara II. mocensky tolik oslabené, nabylo nového lesku a vzestupu.⁵⁴ Rozsáhlým přípravám a okolnostem kolem korunovace Václava II. se věnuje podrobně také současný autor Josef Žemlička ve své monografii *Do tří korun*. Přípravy se rozjely naplno již v roce 1296 ve spolupráci s mohučským arcibiskupem Petrem z Aspeltu. Měla to být slavnost, jakou Praha doposud nepoznala. Předzvěstí bylo již přenesení ostatků Václavova otce Přemysla Otakara II. ze Znojma do Prahy v létě téhož roku. O tom, že korunovační slavnost má všem zúčastněným přinést jedinečný a neopakovatelný zážitek panovala všeobecná shoda. K přípravě byl nepochybně ustanoven, řečeno dnešním jazykem, jistý výbor, který zajistil této mimořádné akci řád a sladil veškeré požadavky na výzdobu, stavební úpravy, ubytování vzácných hostů, zajištění proviantu, přípravu a odeslání pozvánek a další úkoly. Zajisté to s sebou neslo při takovém rozsahu nákladů i riziko zpronevěření prostředků a nebylo v silách přípravného výboru a úředníků královské komory zabránit úniku vynaložených peněz. Dalším rysem měl být i veřejný rozměr, kdy se z korunovace českého krále měl radovat i obecný lid. Důležitá byla také volba termínu, která padla na svátek Letnic 1297. Král dbal rovněž na to, aby slavnost korunovace měla řádné svolení papeže Bonifáce VIII., kde se jako schopný vyjednaváč osvědčil arcibiskup Petr z Aspeltu. Papež souhlasil také s tím, že kvůli nadměrným finančním nákladům může král žádat o příspěvek český klérus dle prastarého zvyku. Vlastní korunovace pak proběhla v presbytáři svatovítské, tehdy ještě Spytihněvovy baziliky podle římsko-germánského řádu (*ordo*) za zpěvu *Te Deum* s možnými drobnými tuzemskými úpravami.⁵⁵

4.2 Počátek stavby chrámu Panny Marie a králova přízeň klášteru

Druhý den po oné okázalé slavnosti, jakou korunovace Václava II., a to v celoevropském měřítku, bezesporu byla, došlo na Zbraslavi v králem dříve založeném a podporovaném klášteře Cisterciáků k položení základního kamene nového konventního chrámu Nanebevzetí Panny Marie. K události nechme ponejprv promluvit opět Zbraslavskou kroniku: *“Když se tedy naplnil pamětní den a přeslavný obřad královské korunovace, ihned druhého dne bezprostředně následujícího, to je v pondělí svatodušní,*

⁵⁴ ŠUSTA, Josef, *České dějiny II/1 – Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*. Praha: Jan Laichter, 1935, s. 471.

⁵⁵ ŽEMLIČKA, Josef, *Do tří korun*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 294-301.

kteře tehdy léta Páně 1297 připadlo na 3. června, přišel nově korunovaný král s celým dvorem a zástupem knížat, šlechticů a všech jiných, kteří se sešli k slavnostnímu dni, ke svému založení na Zbraslavi časně zrána už po východu slunce a tam král, ozdoben královskými odznaky, hned usiloval založiti na místě přichystaném a v základě k tomu dříve vykopaném a určeném nový chrám, jehož počátek je dnes vidět. Položil tedy pan Heřman, arcibiskup magdeburský, zároveň s králem a panem Konrádem, prvním opatem, přičemž sbory mnichů stály kolem a zpívaly, s obětováním a s velikou zbožností základní kámen, na kterémžto kameni bylo zlatými písmeny napsáno: Ježíš Kristus. Když byl položen a oni vyšli ze základů, sloužil jmenovaný už pan Heřman, arcibiskup magdeburský, slavnostně oděn v pontifikálie, na místě, kde dnes stojí větší oltář blahoslavené Panny v témž chrámě, přičemž král seděl v královských odznacích a asistovali důstojní biskupové a páni Řehoř Pražský, Dětrich Olomoucký, Jan Krakovský, Albrecht Míšeňský, Petr Basilejský, Jindřich Kostnický, Konrád Lebušský, Emicho Frisinský, s největší obřadností mši o Zvěstování blahoslavené Panny, totiž “Rosu dejte, oblakové šůry”, sedm biskupů při té mši zároveň zpívalo Aleluja, nikdo pak, jak myslím, kdo se zúčastnil korunovace, nechyběl při tom založení. Po skončení oné mše vystoupil korunovaný král, drže v ruce žezlo královské, a opásal v okruhu základu chrámu již založeného dvě stě čtyřicet pánů a šlechticů království Českého a mnohých jiných zemí rytířským pásem”.⁵⁶ Král, jak mohl, navštěvoval pak Zbraslav denně a nezapomínal i na pravidelné obdarovávání zdejšího kláštera.⁵⁷ Tuto událost bezprostředně navazující na pražskou korunovaci popisuje i dějepisec Josef Šusta. Král se před vzácnými hosty z celé Evropy rád pochlubil velikostí a nádherou nově vznikajícího cisterciáckého konventu, který prezentoval jako své dílo, čímž klášter vsutku byl. Tak se stalo, že tři základní kameny nového velkolepého klášterního chrámu Panny Marie požehnal sám magdeburský arcibiskup a klášteru se dostalo hojné požehnání odpustkových milostí i od ostatních přítomných biskupů. K důležitosti nepochybně přispělo i králem naplánované a ve Zbraslavské kronice popisované pasování mladých bojovníků z domova i z ciziny na rytíře, které proběhlo téhož dne na klášterním nádvoří.⁵⁸

⁵⁶ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 115. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 78.

⁵⁷ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 116. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 78.

⁵⁸ ŠUSTA, Josef, *České dějiny II/1 – Soumrak Přemyslovců*, s. 471.

Náročná korunovace měla však pro Václava II. i velmi smutnou dohru. Již 18. června 1297, tedy pouhých sedmnáct dnů po oné slavnosti, zemřela ve věku šestadvaceti let, pravděpodobně vyčerpáním a následkem infekce po předčasném porodu, jeho milovaná manželka, česká královna Guta Habsburská. Podle přání svého i Václavova měla být pochována již ve zbraslavském klášteře. Vzhledem k tomu, že konventní chrám na Zbraslavi byl však teprve rozestavěn, spočinula královna v chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Král předpokládal, že její tělo bude po dostavění zbraslavského chrámu přeneseno do tamního nového královského pohřebiště, k tomu však již vzhledem k dalším okolnostem nedošlo. Na tomto místě se sluší též podotknout, že manželství Václava II. s Gutou Habsburskou bylo dle všeho šťastné a harmonické, což bylo ve středověku, zvláště mezi manželi královskými, velmi vzácné. Svazky takových párů se řídily spíše pravidly politickými než vzájemnou náklonností. U Václava a Guty šlo zřejmě o výjimečný vztah, což může dokládat zachovaná milostná báseň připisovaná králi Václavovi II., kde svou milou láskyplně opěvuje jako dobrou paní. O to víc musel být pro něho těžký její předčasný odchod z tohoto světa v tak mladém věku.⁵⁹

Král se později oženil ještě jednou. Celých šest let však trvalo, než došlo ke svatbě s Alžbětou, původním jménem Rejčkou, dcerou krále polského.

Král Václav věnoval milované Zbraslavi svou neutuchající přízeň po celý zbytek svého pozemského života. Na místě vznikl rozsáhlý stavební celek, který se řadil k předním českým architektonickým skvostům té doby. Konventní chrám, sic prostý dle cisterciáckých zvyklostí, přesto velmi monumentální a promyšlený, patřil při své délce téměř sto metrů k největším v Čechách i na Moravě. O jeho podobě si lze učinit představu na základě nalezeného plánu, který byl objeven roku 1850 v báni kostela v nedalekých Horních Mokropsech.⁶⁰ Originál se nedochoval, ale existuje překreslená kopie z roku 1854 od Františka Lorenze, kterou poprvé otiskla zbraslavská archivářka Zdeňka Nyplová v monografii *Zámek Zbraslav: dějiny a popis*.⁶¹ Z plánu lze vyčíst, že se jednalo o čtyřlodní baziliku [2] s pravouhlým síňovým chórem s deseti kaplemi po obvodu, což obrazně odpovídalo i názvu kláštera Aula regia, tj. Síň královská, později zapisováno i německy jako Königsaal. Přestože byl tento pramen v podobě nalezeného plánu dlouhou dobu zpochybňován, vnesl až vcelku nedávný rozsáhlý archeologický výzkum místa v 70. letech 20. století do této problematiky více světla. Výsledky

⁵⁹ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Václav II.: král český a polský*, s. 159-164.

⁶⁰ Tamtéž, s. 238-239.

⁶¹ NYPLOVÁ, Zdeňka. *Zámek Zbraslav: dějiny a popis*. Zbraslav nad Vltavou: nákladem vlastním, 1933, s. 40.

výzkumu situaci zachycenou plánkem v podstatě potvrdily.⁶² Osobně mohu k této skutečnosti přidat i vlastní svědectví, měl jsem to štěstí, že jsem v té době jako dítě školou povinné při svých cestách do kostela přes přilehlý park s velkým zájmem, jistým vzrušením a pocitem dobrodružství vždy bedlivě sledoval probíhající vykopávky. Bylo velmi vzrušující sledovat, jak najednou z neveliké hloubky pod povrchem zámeckého parku, vyvstávaly základy tak mohutného a dlouhá staletí již jen tušeného konventního chrámu Panny Marie. V té době byly pak poprvé v historii základy odborně zaměřeny, popsány a zakresleny, přičemž se potvrdilo, že se jednalo o čtyřlodní baziliku s délkou celých sto dva metrů na půdorysu latinského kříže dle cisterciácké zvyklosti [3]. Byly zaznamenány i základy mohutných pilířů na jižním průčelí transeptu, kde byl s největší pravděpodobností vstup ke královským hrobkám. Zřejmě zde byl zamýšlen i monumentální portál, který však zůstal nerealizovaný, možná z důvodu předčasného králova skonu. Zásadním objevem prováděného výzkumu bylo pak odkrytí centrálního hrobu [4], který lze s největší pravděpodobností považovat za hrobku Václava II., z níž se dochovala zadní stěna a dno. Její pozici potvrzuje i popis králova pohřbu ve Zbraslavské kronice. V odkrytých základech chrámu byly pak nalezeny další tři hroby v prostoru presbytáře patřící příslušníkům královské rodiny.⁶³ Když se však vrátíme do doby vzniku tohoto jedinečného chrámu, tak jediným stavebníkem nebyl pouze jeho zakladatel král Václav II., zemřel totiž záhy, když hlavní chrámová část sotva byla dokončena. Chrám byl dokončován postupně v následujících letech a významný podíl na jeho celkové dostavbě měla Václavova dcera a pozdější královna, matka otce vlasti císaře a krále Karla IV., Eliška Přemyslovna, jejíž památka je na Zbraslavi chována dodnes. O královně Elišce a její stopě na Zbraslavi bude v této práci ještě pojednáno na jiném místě.

4.3 Zbraslavská madona⁶⁴

Pojednává-li se o zbraslavském klášterním chrámu Panny Marie, nelze opomenout výjimečnou památku a do současné doby i jedinou součást původního chrámového inventáře, která se zachovala do dnešních dnů, milostný deskový obraz Madony zbraslavské [5]. Legenda praví, že obraz nechal namalovat již zakladatel kláštera Václav II. a sám jej měl v roce 1295 na Zbraslav z Prahy přinést. Navzdory tomu však obraz pochází až z počátku druhé poloviny 14. století. V moderní literatuře je pak jeho

⁶² CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Václav II.: král český a polský*, s. 239-240.

⁶³ ŠÁMAL, Martin, *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi*, s. 25-26.

⁶⁴ FAJT, Jiří, *Karel IV. - císař z Boží milosti. Katalog výstavy*. Praha: Správa Pražského hradu, 2006.

pořízení připisováno císaři a králi Karlu IV., především proto, že z doby vzniku obrazu není známo více donátorů majících vztah ke Zbraslavi, kteří by si mohli dovolit jeho financování, a to zvláště kvůli velmi drahým barvám dováženým z Itálie. Karel IV. měl ke Zbraslavi osobní vztah, především proto, že zde byla pochována jeho matka Eliška Přemyslovna. Je známo, že jeho první cesta při návratu do Čech, ujmout se vlády po svém otci králi Janu Lucemburském, vedla právě na Zbraslav ke hrobu své matky. Autorství tohoto výjimečného obrazu je neznámé, v minulosti se připisovalo Mistru Vyšebrodského oltáře nebo Mistru Theodorikovi, což nebylo nikterak prokázáno.⁶⁵ Legenda praví, že obraz byl nalezen v ruinách husity pobořeného kláštera a v pozdější době nazýván *Mater domus*, tedy *matka kláštera*. Představuje korunovanou Matku Boží Pannu Marii jako Královnu Nebes.⁶⁶ Tento výjimečný obraz, autentický doklad středověkého českého malířství, je natolik vzácný a významný, že by vydal na zvláštní odbornou práci. Považoval jsem však za důležité zmínit toto dílo i na tomto místě.

⁶⁵ ŠÁMAL, Martin, *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi*, s. 60-62.

⁶⁶ FAJT, Jiří, *Karel IV. - císař z Boží milosti*, s. 22-23.

5. Královské pohřby na Zbraslavi

5.1 Závěr života Václava II., nemoc a králův pohřeb

Ještě před tím, než bylo možno pohřbívat v novostavbě konventního mariánského chrámu, uskutečnily se na Zbraslavi pohřby příslušníků královské rodiny, a to zejména v roce 1294 dvou zemřelých dětí Václava II. Jana a Jitky, tyto byly však zatím pohřbeny v klášterní kapli sv. Jakuba, která stála na místě dnešního farního kostela. Dva roky poté pak zemřela vdova po Rudolfu Habsburském, králova sestra Anežka, která byla sice pochována v Anežském klášteře, ale její srdce bylo uloženo na Zbraslavi. Teprve po roce 1305 byly tyto ostatky přeneseny do zbraslavského chrámu Panny Marie a zde uloženy.⁶⁷

Sám zakladatel kláštera na Zbraslavi král Václav II. od počátku počítal s tím, že v konventním chrámu bude zřízeno dle jeho přání budoucí pohřebiště přemyslovského rodu. Pravděpodobně počítal i s tím, že to bude on sám, kdo může být v nově vybudovaném chrámu Panny Marie pohřben jako první, s čím však zřejmě nepočítal bylo to, že to bude velmi záhy a že stavba konventního chrámu bude sotva natolik dokončena, zřejmě jen jeho chórová část, aby se zde důstojný královský pohřeb mohl uskutečnit. Jak uvádí Palacký, skončil král Václav II. ve stáří pouhých 34 let. Stalo se tak 21. června roku 1305, když předtím po jeho poslední výpravě do Uher dostavila se u něho již z jara téhož roku suchá zimnice a veliké bolesti. Nepožíval totiž od přírody dobrého zdraví, snad i tím, že začal příliš brzy bujně žít a plýtvat svými tělesnými silami. Již ve svých 25 letech zplodil devět manželských a několik nemanželských dětí, z nichž do dospělosti přežilo jen pět, mezi nimi jeho následovník Václav a také Eliška, pozdější česká královna. Palacký se domnívá, že kdyby byl Václav zdědil sílu a ducha otce, jeho chrabrost a ctižádost, dokázal by nepochybně zřídit na východě Evropy ve své době nejmohutnější říši a povýšit přemyslovský rod mezi nejslavnější v dějinách světa. Mimo jiné, mohl se ucházet i o římskou říšskou korunu po smrti Rudolfa Habsburského, čehož neučinil. I přesto jsou jeho zásluhy při správě a zvelebování svých zemí nemalé, zvláště co se týká měnové reformy a zavedení proslulého pražského groše do oběhu, tento se záhy stal vyhledávaným a stabilním platidlem ve značné části Evropy.⁶⁸ Závěr Václavova života podobě popisuje i Josef Šusta, přičemž zmiňuje i domněnky soudobých letopisců, mezi nimi štyrského Otokara, kteří královu chorobu

⁶⁷ ŠÁMAL, Martin, *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi*, s. 27.

⁶⁸ PALACKÝ, František a KALOUSEK, Josef, *Dějiny národu českého*, s. 147-149.

připisovali jeho domněle nenasytné zálibě v rozkoši a dokonce snad otravě prostřednictvím jakési Anežky, kterážto byla králi podstrčena jako milenka. Více světla do královy choroby přes všechny tyto domněnky dává pramen nad jiné důvěryhodný a spolehlivý, Zbraslavská kronika, která poukazuje na to, že Václav se od mládí potýkal s chatrným zdravím a zemřel jednoduše úbytěmi, tedy na souchotiny, zřejmě zděděné po matce. Šusta se domnívá, že neklidem a vypětím přeplněný život králův přispěl k rozvoji jeho zhoubné dědičné choroby. Příznaky nemoci ho postihly již za podzimních mlh roku 1304, když se vracel z namáhavé uherské jízdy, plně se pak rozvinula přes zimní měsíce a z jara ho již zcela upoutala na lůžko. Úplný konec však nechal na sebe ještě poměrně dlouho čekat, když král skonal až v polovině roku 1305.⁶⁹ Král sám se na svůj odchod z tohoto světa v posledních měsících života důkladně připravoval. Již počátkem nemoci nechal odstranit kol sebe veškerý luxus a vybavení, které věnoval na potřebu pražského špitálu křižovníků s červenou hvězdou, sám se oblékl do cisterciáckého roucha a nechal si nakrátko ostříhat vlasy. Opatu Konráda pak prosil, aby směl být pohřben v oděvu cisterciáckého konvrše na obvyklém místě pohřbu řeholních bratrů na Zbraslavi. Ve své komnatě, kde král v poslední fázi nemoci ležel, nechával sloužit mše i vícekrát denně, trvale přítomen byl i jeho zpovědník a další duchovní, kteří mu poskytovali útěchu. Po třech měsících se jeho stav natolik zhoršil, že se rozhodl přijmout svátost nemocných, o kterou požádal zbraslavského opata Konráda. Povolal k sobě svého nástupce syna Václava, protonotáře Petra Angelova, pražského purkrabího Hynka z Dubé, nejvyššího maršálka Tobiáše z Bechyně, nejvyššího komorníka Jindřicha z Rožmberka a další pány, aby je seznámil se svou vůlí a zájmem splnit všechny své závazky, dokud bude živ. Království pak odkázal svému synu Václavovi, přičemž jej nabádal k bohabojnosti, ctnosti, udržení míru a spravedlnosti. Všichni zúčastnění při tom přísahali na hlavu sv. Václava a další ostatky svatých. Synovi a přítomným hodnostářům doporučil do ochrany zbraslavský klášter, který tolik ctil a kterému rovněž věnoval většinu honosných tkanin. Obdaroval almužnou také chudé, kláštery i kostely, kterým věnoval relikviáře, roucha a další klenoty. Svě manželce Alžbětě stanovil dvacet tisíc hřiven grošů jako věno. Když pak již cítil svůj konec, prosil přítomné o modlitby za něho a o odpuštění. O první mši za něho, až zemře, požádal zbraslavského opata Konráda a dále svého kmotra sedleckého opata Heidenreicha. Král skonal kolem páté hodiny ranní 21. června 1305 klidný a usmířen

⁶⁹ ŠUSTA, Josef, *České dějiny II/1 – Soumrak Přemyslovců*, s. 658-659.

v domě zlatníka Konráda na Starém Městě pražském. Na druhý den po smrti vydal se pohřební průvod pražskými ulicemi za zpěvu chorálů a hymnů se zastávkami v jednotlivých kostelích, které to byly přesně známo není, lze však uvažovat o dominikánském kostele sv. Klimenta, minoritském sv. Jakuba, chrámu Panny Marie před Týnem, dále snad i kláštere klarisek sv. Anežky, kostele sv. Petra na Poříčí, kostele johanitů na Malé Straně a sv. Mikuláše tamtéž, katedrálním kostele sv. Víta a kláštere sv. Jiří na Hradě pražském. Ještě téhož dne v odpoledních hodinách bylo královo tělo naloženo na loď v doprovodu syna Václava, šlechticů a duchovních včetně prostého lidu a dopraveno na Zbraslav. Tam pak bylo přeneseno do nového chrámu Panny Marie, pravděpodobně v té době do jeho chórové části, kde se do té doby ještě nekonaly žádné bohoslužby. Po celonočním bdění a mši za zemřelé sloužené opatem Konrádem spolu s biskupy a dalšími hodnostáři bylo královo tělo podle obyčeje cisterciáckého pohřbeno uprostřed kostela před oltářem do předem zbudované hrobky. Hrobka byla doplněna kamennou sochou zesnulého krále, kterou později, snad dcera Eliška Přemyslovna, nechala nahradit kovovým odlitkem od Jana z Brabantska. U králových nohou byly později pohřbeni i jeho potomci, zemřelí v dětském věku a dočasně uloženi v kostele sv. Jakuba, který na svém místě v době výstavby nového chrámu již stál a sloužil jako provizorní klášterní svatyně.⁷⁰ O atmosféře tohoto velkolepého pohřbu svědčí slova zaznamenaná zbraslavským kronikářem: „*A když už bylo tělo královo pozlacenou korunou, žezlem, jablkem a se vši ozdobou vznešených rouch, náramků, prstenů a výzdobou královské nádhery položeno do hrobky, která stojí uprostřed svatyně, nastal veliký nářek lidí a zvláště tak veliké bědování mnichů, že nebylo možno slyšeti žádnou modlitbu nebo zpěv a rozumněti hlasu slov.*“⁷¹ Původní králova hrobka se vzhledem k pozdějším dějinným zvrátům stejně jako celý chrám Panny Marie, vyjma základů pod povrchem současného terénu, nedochovala [6, 7]. Dle dosavadního výzkumu, který je zmíněn v předchozím textu, se nalézala v místě, kde je dnes v prostoru před farním kostelem sv. Jakuba Staršího umístěna Myslbekova jezdecká socha sv. Václava [4].

Po smrti zbožného krále Václava jsou zaznamenány kronikářem zbraslavským i nadpřirozené jevy, ke kterým došlo po smrti králově. Jedním z nich je i vidění brixenského, bamberského a frisinského biskupa Jana, kterému se mu zjevil ve snu král v plné nádheře, když ho zrovna oplakával, Václav ho přitom utěšoval, jak později

⁷⁰ JAN, Libor, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283 - 1305*, s. 366-371.

⁷¹ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 138. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 99.

biskup dohledal a vypověděl, slovy o naději z jedenácté kapitoly knihy Jobovy (Job 11, 18-19). Sám biskup, ač doktor církevního práva, tento výrok Písma předtím vůbec neznal. O tento zážitek a jistý náznak spásy se později podělil ve zbraslavském klášteře.⁷² Ve Zbraslavské kronice je uvedena i další událost, která byla potrestán jeden rouhač a lupič ze skupiny ozbrojenců pana Zajíce z Valdeka, který navštívil Zbraslav třetí rok po smrti králově. Zmíněný bezbožník zde králi posmrtně vyčinil a jeho kamenné soše nad hrobem vyřal políček, přičemž se nepřestal rouhat. Dříve než opustil bránu kláštera pak tento ničemník úplně oslepl a zůstal tak po zbytek svého života.⁷³

5.2 Václav III., krátké období vlády a předčasná smrt krále

Po otci, Václavu II., nastoupil na český a polský trůn jeho šestnáctiletý syn Václav III., jediný právoplatný mužský potomek, který již v té době držel titul uherského krále. Kronikář zbraslavský ho popisuje jako mladíka ušlechtilého, zjevem sličného a zmužilého, jež byl dokonale obdařen dary přírody, navíc ovládajícího čtyři jazyky, tedy latinský, německý, uherský i český. Tak jako otec, měl ve veliké úctě řád cisterciácký a jeho pány opaty, zvláště sedleckého a zbraslavského. Václav III. pojal v říjnu 1305 za manželku Violu, dceru vévody těšínského Měška, po sňatku s králem přijala pak jméno Eliška. Dle kronikáře byl král znamenitě nadaný mladík, avšak mnozí jeho druhové z řad mladých šlechticů sváděli tohoto výchovou ušlechtilého muže k mnohým nedovoleným věcem, bujným pitkám a hodům a dalším nepravostem, k čemuž nepochybně také přispíval jeho mladistvý věk. Král pak se ve větší míře oddával špatným mravům a spíše tomu, co nebylo dovoleno, ale jemu se líbilo. Královi družiníci, mnozí panští synové pak zneužívali královu přízně a po bujarých pitkách úspěšně žádali královské statky, z nichž mnohé vskutku získali.⁷⁴ Nemale měrou k tomuto zlořádu přispěl dle Josefa Šusty také nový kancléř Petr Angelov, který nejen, že souhlasil s různými darovacími listinami zjevně poškozujícími královský zájem, ale i napomáhal k jejich vyhotovení, přičemž nepochybně na těchto transakcích sám profitoval.⁷⁵ Když pak mladý král navštívil ve výroční den smrti otce Zbraslav, nabádal

⁷² DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 142. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 102-103.

⁷³ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 145-147. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 105.

⁷⁴ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 148-149. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 106-107.

⁷⁵ ŠUSTA, Josef, *České dějiny II/1 – Soumrak Přemyslovců*, s. 671.

ho tamní opat Konrád těmito slovy: „*Pane králi, dosud jste neměl při sobě mravy zákonité a královské, které měl váš otec, to se však dá přičísti spíše vašemu mladistvému věku než vám. Hle dnes se začíná druhý rok vaší vlády, a proto z věrnosti, kterou jsem vázán k vaší milosti, prosím z celé duše otcovského styku, polepšete své mravy, vyhýbejte se špatným společnostem, mějte před očima Boha! Tak se vám rozmnoží léta v bohatém stáří a radost z toho získají všichni národové vám poddaní.*“⁷⁶ Václavu III. nebylo však dáno se v čele zděděných království příliš rozkoukat, pouhý rok po smrti jeho otce došlo k oné nešťastné olomoucké vraždě, která dodnes nebyla spolehlivě objasněna. Předcházela jí značný úbytek královské moci a držav v Polsku. Nejprve zabral již v roce 1305 Jindřich Hlohovský Poznaň a na jaře 1305 dobyl Vladislav Lokýtek Krakov, který byl považován za dávnou českou baštu. Česká vláda v Polsku tím byla pochopitelně velice oslabena. V návaznosti na tento vývoj český král svolal zemskou hotovost a hodlal táhnout na Krakov. Na jaře 1306 stihl ještě uskutečnit po vzoru svého otce jedinou svou fundaci. Hodlal na Vsetínsku založit cisterciácké opatství, pro které vybral příznačný název „*Thronus Regis*“ (Královský trůn). V důsledku královy náhlé smrti však zůstal zamýšlený klášter *Thronus regis* pouze neuskutečněným záměrem. V červenci roku 1306 české vojsko s mladým Václavem III. vyrazilo z Prahy a počátkem srpna dosáhlo Olomouce, kde se král ubytoval v domě kapitulního děkana. 4. srpna 1306, když se během horkého dne kolem poledne uchýlil k odpočinku, byl napaden neznámým útočníkem. Sedmnáctiletý král zůstal na místě mrtev a s ním skončila po meči dlouhá éra přemyslovské dynastie. Kdo byl oním zákeřným útočníkem zůstává dodnes záhadou. Královi strážci chytli při útěku z domu jakéhosi rytíře Koráda z Bottenštejna, který měl u sebe zkrvavenou dýku. Jelikož ho však na místě zabili, nepodařilo se již zjistit, zda byl vrahem či jen důležitým svědkem.⁷⁷ Dalimilova kronika o této události vypovídá v následujících verších: „*Král na Krakov táhl, došel k Olomouci, jeho dům byl návštěv plný ve dne v noci, takže odpočinout mohl si jen zřídka. Právě v den před velkým svátkem Dominika chtěl si po poledni zdřímnout aspoň krátce. Před komnatu jeho tajně Durynk vkrad se, nebyl tam už nikdo kromě komorníka. Durynk přikrčil se v temném koutě zticha. Král se vzbudí, vstane, přenáramně vzdychá, pošle pro děkana, je mu smutno, divně. A tu Durynk vnikne do královy síně, na schod pomáhá mu a v tom okamžiku vbodne bezbrannému*

⁷⁶ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 149. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 107.

⁷⁷ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Václav II.: král český a polský*, s. 257-259.

*králi v hrdlo dýku...Durynk vyběh z domu ve zmatku a hluku. Chytli ho a utli mu zlotřilou ruku. Psi ho rozsápali, jeho tělo snědli, po té ruce se však ani neohlédli, tak je poděsila zkrvavená pěst. To se stalo roku tisíc tři sta šest.*⁷⁸ Vrahem mohl být někdo z řad české šlechty, kdo neměl zájem vracet zpět snadno nabyté statky, stejně tak to ale mohl být někdo z řad Lokýtkových přívrženců nebo jiných polských uchazečů o polskou korunu. Mohla zde být ale i souvislost s Václavovým dřívějším působením v Uhrách nebo zájem na odstranění českého krále ze strany římského krále Albrechta, který nakonec z chladnokrevné olomoucké vraždy vytěžil nejvíce. Ztraceno zůstalo vše, co pro povznesení českého státu udělali králův otec i děd, Václav II. a Přemysl Otakar II. Smrtí Václava III. došlo k přerozdělení sil ve střední Evropě a otevřela se cesta pro nástup nových vladařských rodů.⁷⁹

5.3 Opožděný pohřeb Václava III. na Zbraslavi

Mladý král uherský, český a polský Václav III. byl pochován narychlo v Olomouci ve větším chrámě před oltářem, jak popisuje zbraslavský kronikář. Přesto však záhy po jeho smrti nebylo pochyb o tom, že i on by měl být pochován na Zbraslavi a že by to byla jeho vůle. Ostatně se již dříve vyjadřoval o místě svého posmrtného spočinutí.⁸⁰ K tomu nakonec mnohem později skutečně došlo, jak je uvedeno níže v tomto textu.

Nicméně v mezidobí dalším v řadě pochovaných členů přemyslovské dynastie v konventním chrámu Panny Marie na Zbraslavi byla dcera Václava II. Markéta, manželka slezského a lehnického vévody Boleslava, která zemřela roku 1322 při porodu syna Mikuláše. Nalezla místo svého odpočinku uprostřed chrámu mezi sedadly mnichů.⁸¹

Konečně pak roku 1326 byly na Zbraslav převezeny z iniciativy Elišky Přemyslovny, dcery Václava II., ostatky jejího bratra Václava III. Zbraslavský kronikář o tom píše: *„Toho roku nejjasnější kníže Václav III., český pak sedmý a poslední, jakož i král a pán království uherského a polského, v Olomouci léta Páně 1306 v sedmnáctém roce svého věku úskočně zavražděný a tehdy tam v katedrálním chrámě pochovaný, nyní byl do Zbraslavi, založené jeho otcem, řízením Božím, jak si sám král za svého života a při*

⁷⁸ BLÁHOVÁ, Marie, ed. *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 169-170.

⁷⁹ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Václav II.: král český a polský*, s. 257-259.

⁸⁰ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 151. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 109.

⁸¹ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 332. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 260-261.

dobřem zdraví před četnými šlechtici svých království často dříve vyvolil a přál, od slavné paní Elišky, své sestry, české královny, manželky krále Jana, s pobožností a úctou sem z Moravy přenesen a dne 3. října v klášteře Zbraslavském vedle hrobu svého otce po straně pochován.“⁸²

5.4 Pohřeb Elišky Přemyslovny a některých členů z dynastie Lucemburků

O pouhé čtyři roky později se ve zbraslavském chrámu konal další královský pohřeb české královny Elišky Přemyslovny, dcery zakladatele Zbraslavi Václava II., sestry Václava III., manželky krále Jana Lucemburského a matky otce vlasti, pozdějšího krále a císaře Karla IV. Odešla z tohoto světa v relativně mladém věku osmatřiceti let, stížena tuberkulózou dne 28. září roku 1330 v čase kolem západu slunce na pražském Vyšehradě v domě svého nevlastního bratra, probošta Jana Volka, za nepřítomnosti manžela krále Jana, který dlel v té době v Korutanech.⁸³ Tuto událost podrobně líčí Zbraslavská kronika: „*Téhož roku dne 28. září, tj. v den svatého Václava, vévody a mučedníka, o hodině kumpletu, na Vyšehradě v domě proboštově odešla z tohoto života ke štěstí pro sebe, ale k žalosti pro jiné nejjasnější a slavná paní, paní Eliška, česká a polská královna a hraběnka lucemburská, velmi dlouho trápená horečkami a plicní chorobou, v třicátém devátém roce svého věku, kralování pak roku dvacátého, zaopatřena co nejzbožněji církevními svátostmi, když předtím vykonala důstojná pokání a ukázala papežské svolení s bulou, že má býti při skonání od svého zpovědníka rozhřešena z trestu a viny. Ó jak velký nářek lidí jak přítomných, tak nepřítomných! Ó jak veliké hořekování zvláště mnichů na Zbraslavi!*“⁸⁴ Po žalozpěvu nad zesnulou královnou pak kronikář pokračuje: „*Za nepřítomnosti krále Jana, který byl tenkrát v Korutanech, zemřela tato královna na Vyšehradě, byla tři dny nošena od pánů v Praze po kostelích a čtvrtého dne po své smrti pochována s náležitou uctivostí na Zbraslavi. Sedm dětí měla tato královna s králem Janem, svým manželem; dvě z nich, totiž Otakar a Eliška, byly před matčinou smrtí pochovány na Zbraslavi...*“⁸⁵ Její úmrtí bylo pro

⁸² DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 354. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 280.

⁸³ KOPIČKOVÁ, Božena, *Eliška Přemyslovna, královna česká*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 96-97.

⁸⁴ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 379. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 303.

⁸⁵ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 383. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 306.

zbraslavský klášter nenahraditelnou ztrátou, jak pokračuje v kronice její věrný přítel a rádce opat Petr: „...neboť jej milovala, jej chránila, pozvedla k výši, druhou jsouc zakladatelkou, a přála mu více než matka. Bývala místo otce mu vše i v úloze matky. Kdopak to bude teď konat, kdo bude teď sirému domu opatrovníkem?“⁸⁶

Přestože bývá Zbraslav označována jako pohřebiště posledních Přemyslovců, byli v Mariánském chrámu pochováni, jak patrně již z úryvku Zbraslavské kroniky, také někteří Lucemburkové. Jednalo se především o děti krále Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny, Otakara v roce 1319 a Elišku v roce 1324, ale také o Jana a Jitku, které zemřely již dříve a byly původně pochovány v konventní kapli sv. Jakuba a až následně přeneseny do společného hrobu dětí u nohou zakladatele, jejich děda Václava II. Jako poslední z dětí královny Elišky pak byla na Zbraslavi pochována dcera Markéta v roce 1341.⁸⁷ Úplně posledním Lucemburkem a příslušníkem královské rodiny, který byl na Zbraslavi pohřben, jak si ostatně sám vyvolil, byl český král Václav IV., který zemřel 16. srpna 1419 v Praze, tedy již v době začínajících husitských bouří. Samotní husité pak 10. srpna následujícího roku Zbraslav vypálili a pobořili, přičemž neušetřili ani královskou hrobku, zejména pak hrob Václava IV. Různé zvěsti o hanobení a zneuctění královských ostatků, které převzali i pozdější historikové, jsou však dodnes diskutabilní. Většina ostatků královské rodiny na Zbraslavi zůstala i v době pohusitské [9], jen ostatky Václava IV. byly později přeneseny do chrámu sv. Víta na Pražském hradě a uloženy po boku jeho otce Karla IV.⁸⁸ To je však již pozdější historie, která zaslouží samostatné zpracování a není předmětem této práce.

⁸⁶ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 381. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 305.

⁸⁷ ŠÁMAL, Martin, *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi*, s. 28-29.

⁸⁸ Tamtéž, s. 29.

6. Zbraslavská kronika a další rozmach kláštera

6.1 O kronice a jejích autorech

Zbraslavská kronika patří k nejznámějším a nejautentičtějším předhusitským kronikám v Čechách, jejíž vřhlas a význam přesahuje hranice českého království, neboť se neomezuje pouze na dění v tuzemsku, ale sleduje ho v evropském kontextu, byť popis domácích událostí tvoří její páteř. Středověké kroniky obecně jsou nenahraditelným historickým pramenem, jejichž hodnota je především v tom, že zvláště ve starším období je zachováno jen velmi málo jiných autentických pramenů. Patří mezi ně například listiny, darovací, zakládací a další, které jsou však pro laickou veřejnost převážně těžko srozumitelné. Avšak i středověké kroniky jsou psány způsobem značně odlišným od současnosti a bez určitého předporozumění jsou pro dnešního čtenáře rovněž mnohdy těžko srozumitelné. Přesto lze říci, že konkrétně Zbraslavská kronika je velmi čtivá a působí důvěryhodně a autenticky. Stejně jako ostatní předhusitské kroniky je i tato dílem kněží nebo řekněme osob duchovních, v tomto případě přímo ctihodných opatů či opata kláštera zbraslavského. Důvodem je především tehdejší vzdělanost, kdy osoby duchovní byly v podstatě až na výjimky jedinou sociální skupinou, která ovládala umění písma. Toto se předávalo příslušníkům církve z generace na generaci v církevních klášterních školách a písařských dílnách církevní řečí, kterou byla již od dob rozpadu římského impéria latina. Z tohoto důvodu jsou i naše kroniky až do poloviny 14. století psány v tomto jazyce, byť jejich autoři byli Češi a psali o tuzemských událostech. Tito autoři, přestože psali latinsky, česky myslili, což nezřídka potvrzují mnohé bohemismy v latinském textu. Prvním domácí kronikou psanou česky pak byla až veršovaná kronika takřčeného Dalimila, jejíž vznik je datován do prvních desetiletí 14. století. V téměř shodné době vzniká také i Zbraslavská kronika, psaná však v zájmu odlišné společenské skupiny, jak je výše uvedeno, oba autoři byli opaty významného kláštera založeného králem Václavem II. Zbraslavská kronika je, zvláště v počátečních kapitolách připisovaných opatu Otovi, legendární oslavou zakladatele kláštera. Její autor zde sloučil glorifikaci Václava II. s oslavou nového vládnoucího rodu Lucemburků. Byť kronika časově zahrnuje pouze dobu od smrti Přemysla Otakara II. v roce 1278 do roku 1338, představuje výjimečný doklad o politickém, duchovním i kulturním životě nejen v Čechách, ale i v celé středověké Evropě. Prví z kronikářů, kterým je připisována Zbraslavská kronika, Otto, pocházel z Durynska, byl jedním z nejmladších mnichů, kteří na Zbraslav přišli z mateřského kláštera v Sedlci již při

založení zbraslavského opatství. Po odstoupení prvního opata Konráda byl pak roku 1297 sám zvolen opatem. K sepisování kroniky přistoupil až po smrti Václava II. Ve svém legendárním vyprávění se soustředil na samotnou oslavu krále a založení kláštera, v díle pokračoval až do své smrti v roce 1314. Vyprávění cele soustředil na osobu zakladatele a štědrého mecenáše kláštera, kterého chtěl ve svém díle co nejvíce oslavit. Čím však vynikl nad jiné své písíci současníky bylo to, že způsobem ve své době ojedinělým, výstižně popsal duševní život Václava II., jeho osobní zápasy, z nichž vyrůstala králova zvláštní a citlivá osobnost. Ve svém popisu se však nedostal ani ke slavnostní korunovaci Václava II. v červnu 1297, tuto pak zapracoval do kroniky až jeho pokračovatel opat Petr. Celá Otova část kroniky pojednávala tedy o událostech, které již v době sepisování byly minulostí, zatímco druhý její autor Petr již psal, poté co doplnil nedokončené vypravování svého předchůdce o zakladateli kláštera, převážně o událostech bezprostředně nebo velmi brzo poté, kdy se udály. Díky tomuto jeho počínu hodnota druhé části kroniky jako věrohodného historického pramene výrazně stoupla. K tomu dále přispělo i to, že Petr Žitavský byl významným činitelem a přímým účastníkem důležitých politických událostí té doby. Osobně byl přítomen, mimo jiné, již slavné korunovaci Václava II. v Praze roku 1297. Byl osobou na svou dobu vysoce vzdělanou, což dokládá především jeho literární dílo, přestože o jeho mládí a nabytém studiu není nic známo. Národností byl Němec, pocházel ze Žitavy, ale pokládal se spíše za Čecha, tedy příslušníka českého státu. K členům konventu zbraslavského kláštera náležel minimálně již roku 1305, kdy byl účastníkem pohřbu Václava II. I poté se nadále pohyboval mezi nejbližšími osobami královského dvora, kdy byl například účasten na jednáních o možné kandidatuře Jana Lucemburského na římského krále roku 1314. V roce 1316 byl pak zvolen třetím opatem Zbraslavského kláštera. Působil i jako diplomat královského dvora, nejen při roztržkách mezi královskými manželi Janem Lucemburským a Eliškou Přemyslovnou, k čemuž přispěly jeho každoroční cesty do Francie na generální kapitulu řádu v Cîteaux. Nevynechával však ani Čechy, kde pravidelně navštěvoval zbraslavské zboží a druhé cisterciácké kláštery. Poslední jím psaná zpráva v kronice pochází z února 1338. Zemřel pak v pokročilém věku, pravděpodobně roku 1339. Jeho nepopíratelnou zásluhou se Zbraslavská kronika stala důležitým historickým pramenem pro české a středoevropské dějiny první poloviny 14. století.

6.2 Členění kroniky a další literární dílo Petra Žitavského

Kronika je rozčleněna do třech knih. První kniha je především legendárním životopisem krále Václava II., zakladatele Zbraslavského kláštera, dále pak následuje vyprávění o jeho nástupci, Václavu III., Rudolfu Habsburském a Jindřichu Korutanském. Poté pojednává o lucemburské dynastii na českém trůně, o císaři Jindřichu VII., o smrti papeže Klimenta V., o zrušení řádu Templářů a o zázracích v souvislosti se smrtí císařovny Markéty. Knihu pak uzavírá závěť pisatele. Druhá kniha obsahuje události od roku 1317 téměř do návratu Karla, syna Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského, pozdějšího císaře Karla IV. do Čech v pozdním létě roku 1333. Kniha je psána letopiseckým způsobem, tedy zpravidla na jaře zapsal kronikář události z předchozího roku. Třetí kniha začíná poutavým vyprávěním o Karlově návratu do vlasti. Jakožto prvorozenému synovi uctívané královny mu věnoval autor patřičnou pozornost a není pochyb o tom, že v něho vkládal i nové naděje. Kniha pak pokračuje stejným způsobem jako kniha druhá. Poslední zpráva se vztahuje k únoru 1338, kterou uzavíral události roku 1337. K pokračování v dalším roce se již nedostal.

Dílo obsahuje mimo prozaického textu na čtyři tisíce veršů, žádná jiná předhusitská latinská kronika se jí nevyrovná. To dokazuje, že autor byl i vynikajícím a obratným básníkem. Za zmínku stojí i to, že opat Petr nebyl jen autorem Zbraslavské kroniky, ale byl i jinak literárně činný, napsal například *Knihu tajemství zbraslavských* o zázračných příbězích, které se staly v klášteře po jeho založení, dále poučnou báseň *Pravidlo pana Petra, opata zbraslavského, složené k poučení zbožného bratra a mnicha*, dvě knihy latinských kázání k významným svátkům církevního roku a byl i autorem rozsáhlého diplomataře Zbraslavského kláštera, z něhož se dochovaly zlomky v archivu pražské metropolitní kapituly. Za jeho opatování došlo na Zbraslavi také k sepsání pravidel cisterciáckého řádu a pravděpodobně i k sestavení klášterního urbáře. To vše svědčí o nadprůměrném vzdělání autorově, jeho schopnostech a širokém rozhledu.

Zbraslavská kronika nezůstala bez povšimnutí ani kronikářů pozdější doby Karla IV., kteří zdaleka nedosahovali literární úrovně a politické angažovanosti Petra Žitavského. Ve svých dílech mnozí využili celé úseky z díla zbraslavského opata, což lze říci o kronice Františka Pražského, díla Beneše Krabice z Veitmile a částečně i kroniky Pulkavovy.

6.3 Rukopisy kroniky a její vydání tiskem

Pokud jde o rukopisy Zbraslavské kroniky, zachovalo se jich překvapivě málo, přičemž třetí kniha pouze v rukopisu jediném. Všechny tři knihy obsahuje jako jediný pouze velký, ozdobný *rukopis jihlavský*, doplněný navíc o vyobrazení českých králů z rodu Přemyslova, Otakara II., Václava II., Václava III. a Lucemburků, císaře Jindřicha VII., krále Jana a císaře Karla IV., společně s jejich manželkami. Nejvzácnější je však bezpochyby *rukopis vatikánský*, který objevil František Palacký roku 1837 při své cestě do Itálie a který je považován za autograf Petra Žitavského. Další rukopisy pak jsou *rukopis fürstenberské knihovny v Donaueschingenu* z konce 15. století a *rukopis roudnický* z druhé poloviny 16. století sepsaný v Jistebnici. Oba tyto rukopisy obsahují jen první knihu kroniky. Zřejmé je, že nevznikly podle vzoru rukopisu jihlavského, ale pravděpodobně opsáním jiného, neznámého rukopisu nebo přímo z autografu. V 16. století byla kronika dále opsána do *rukopisu knihovny wolfenbüttelské*, tento však obsahuje mnohé chyby. Tiskem pak vyšla Zbraslavská kronika prvně roku 1602, a to její druhá kniha ve sbírce *Rerum bohemicarum antiqui scriptores aliquot*. Předlohou byl pravděpodobně vatikánský rukopis. Dále pak v roce 1784 vydal Gelasius Dobner podle rukopisu jihlavského všechny tři knihy kroniky v rámci sbírky *Monumenta historica Bohemiae*. Vydání však opět obsahuje četné chyby. Prvního kritického vydání se kronika dočkala v roce 1875 nákladem J. Losertha pod názvem *Die Königsaller Geschichtquellen mit den Zusätzen und der Fortsetzung des Domherrn Franz von Prag*. V roce 1884 následovalo vydání Josefa Emlera v řadě *Prameny dějin českých* společně s kronikami Fratiška Pražského a Beneše Krabice z Veitmile. Toto vydání posloužilo pak pro vydání českých překladů Zbraslavské kroniky, kterým bylo jako první vydání J.V. Nováka v roce 1905. Moderního českého překladu se dostalo kronice až roku 1952 od Františka Heřmanského ve sbírce *Odkaz minulosti české*. V roce 1976 následovalo revidované vydání překladu F. Heřmanského v nakladatelství Svoboda, z něhož čerpá i tato práce.⁸⁹ Posledním významným počinem je pak kritická komentovaná edice Zbraslavské kroniky od Anny Pumprové v rámci projektu Masarykovy univerzity v Brně z let 2010 až 2014.

6.4 Autograf Zbraslavské kroniky a jeho rozbor

Co se týká autorů kroniky, pak doposavad se vycházelo z toho, že autoři jsou dva, oba opati kláštera v jeho počátcích, Otto a posléze Petr Žitavský, o nichž byla řeč výše.

⁸⁹ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 5-19.

Nové světlo do této problematiky vnesl vědecký výzkum, který zveřejnila doc. Anna Pumprová v Časopise Matice moravské v Brně v roce 2012 v odborném článku *Svědectví autografu o práci Petra Žitavského s textem Zbraslavské kroniky*. Můžeme hovořit o velikém štěstí, že se ve Vatikánské knihovně v Římě dochoval autograf části Zbraslavské kroniky se signaturou opata Petra Žitavského. Výzkum potvrdil, že vatikánský kodex je z velké části psán jedním písařem, který prováděl i stylistické úpravy a doplňoval věcné údaje. Tyto zápisy, opravy i doplňky ve zmíněném autografu vznikaly postupně během dvaadvaceti let. Autograf se do vatikánské knihovny dostal pravděpodobně přes knihovnu rýnských falckrabat. V případě vatikánského kodexu kroniky se nejedná o úplně první nástin díla, ale text, který Petr Žitavský již přepisoval ze svých dřívějších poznámek a ten pak příležitostně ještě upravoval a doplňoval. Vedle stylistických úprav je možné v autografu dohledat například zásahy, které souvisejí se specifickými znaky stylu Zbraslavské kroniky, tedy střídání prózy a řeči vázané. U básnických partií je jen málo oprav, což dokazuje, že je měl autor přichystány předem na jiných volných listech a do kroniky je pak pouze přepisoval. Petr Žitavský použil v textu i další důležité stylistické prostředky, kterými zvyšoval akustický účinek prozaické části textu, a to rýmovaná a rytmizovaná zakončení závěrů vět a dílčích úseků. Nevyhnul se ani průběžné opravě chyb, kterých se dopustil při uvádění jmen cizích panovníků či členů jejich rodin a příbuzenských vztahů. Další skupina zásahů je pak ovlivněna vlastními pocity a stanovisky autora, kterými vyjádřil svůj postoj k popisovanému dění. Tyto mnohé projevy nevole tryskaly z nitra pisatelova již v průběhu psaní prvního v autografu zachyceného znění. Na druhé straně jsou, a to mnohdy častěji, vedeny zásahy do díla opačnou tendencí k sebeovládání, kdy opat Petr vyřčené emotivní formulace, zvláště kritické připomínky k některým osobám zmírňoval či úplně odstraňoval. Jako příklad lze uvést vyškrabaný a přeškrtaný ostrý odsudek chování krále Jana Lucemburského po rozchodu s Eliškou Přemyslovnou. Také čeští páni byli mnohdy terčem kritických poznámek, následně upravených či zcela vypouštěných, když se tito stavěli do opozice vůči Elišce Přemyslovně a jejímu královskému manželovi, tedy ještě před jejich roztržkou. Potlačování emocí lze v případě tohoto díla vnímat jako autorovu snahu vytvořit dílo do vybroušené podoby a očistit je od všeho, co by mohlo v čtenářovi vyvolat dojem nevyváženého a subjektivního popisu skutečností. I když se někdy v tvůrčím zápalu nechal unést emocemi a zaznamenával vedle událostí samých také neřesti svých současníků, které posléze s chladnou hlavou často odstraňoval či alespoň zmírňoval. Dbal na volbu

vhodných výrazů, gramatickou správnost, srozumitelnost a také libozvučnost. Ve své kronice zanechal Petr Žitavský klenot českolatinské středověké literatury a i mnozí dnešní moderní autoři v něm mohou nalézt povzbuzení a vzor. To vše dohromady vydává svědectví o jedinečné tvůrčí osobnosti a vysoké literární zdatnosti autorově.⁹⁰

Ze studie vychází za současného stavu bádání tedy pouze jediné potvrzené autorství Zbraslavské kroniky, a to autorství opata Petra Žitavského. Tím se nikterak nesnižuje význam druhého z dříve uváděných autorů opata Oty, který nepochybně měl rovněž významný podíl na vzniku této jedinečné památky českého středověkého písemnictví, byť nemusel být přímým autorem.

6.5 Zbraslavský klášter v průběhu prvního století své existence

V době, kdy byla sepsána Zbraslavská kronika, prožíval klášter dobu svého největšího rozmachu, těšil se přízně královského dvora, ctihodní páni opati byli blízko panovníkovi a spolupodíleli se na důležitých státnických jednáních a rozhodnutích, tamní klášter byl centrem nejen duchovního, ale i politického a společenského života. Žel tato doba trvala pouze jedno jediné století.

Již zakladatel kláštera, král Václav II., plánoval na Zbraslavi nejen reprezentativní pohřebiště přemyslovské dynastie, ale hodlal zde po předání moci svému synovi Václavovi III. strávit podzim svého života. Svou fundací navázal na obdobný francouzský cisterciácký klášter v Mons Regalis, založený rovněž nedaleko hlavního města králem Ludvíkem IX., rovněž příznivcem šedých mnichů. Králova předčasná smrt a následné vymření Přemyslovců po meči znamenalo po roce 1306 pro Zbraslav zlom v její historii. Zbraslavští mniši se poté přiklonili ke straně Habsburků, ve které viděli záruku pevné vlády v zemi. Tuto přízeň potvrzuje mimo jiné účast zástupce zbraslavského kláštera na jednáních ve Znojmě počátkem roku 1307, kde byl vyhlášen nový nástupnický řád rodu Habsburků. Avšak po krátké vládě Rudolfa Habsburského se již opat Konrád přiklonil pro neschopnost nástupce Jindřicha Korutanského k rodu Lucemburků. Tentýž opat docílil svou diplomatickou zdatností spolu s českou šlechtou sňatku princezny Elišky z rodu Přemyslova a dcery zesnulého Václava II. s Janem Lucemburským v září roku 1310. Za Jindřicha Korutanského se klášterní statky příliš netěšily přízni krále, kdy byly Čechy na pokraji občanské války. Koncem roku 1310,

⁹⁰ PUMPROVÁ, Anna, Svědectví autografu o práci Petra Žitavského s textem Zbraslavské kroniky, s. 239-263.

kdy do Prahy přibyl vojsko Jana Lucemburského, se pak blýskalo na lepší časy. Tyto naděje však vzaly za své, když mladý král se příliš nevěnoval vedení země, které předal šlechtě a značnou část svého času trávil mimo království. Proslavil se jako mimořádný diplomat, což na jedné straně přinášelo Čechům prospěch. Při návratu do Čech však král vyžadoval finanční zdroje, tato zátěž pak postihla i kláštery, zbraslavský nevyjímaje. Přes všechna tato nová úskalí byla Zbraslav i v prvních desetiletích 14. století dějištěm důležitých událostí. Zástupný sňatek zde uzavřela např. sestra Jana Lucemburského Beatrix. Vyloženě manifestační byl pak návrat Janova syna, královice Karla v roce 1333 do vlasti. Na Zbraslavi se poklonil u hrobu své matky Elišky Přemyslovny, tamtéž ho pak přivítali zástupci pražských měst a šlechty. Jeho návštěva na pohřebišti předků, ještě než vjel do Prahy, byla chápána jako příklon k přemyslovskému rodu, jehož byl po matce dědicem. Přesto však již v té době zdaleka nedosahoval zbraslavský klášter takového významu jako v dobách svého zakladatele, tehdy patřila Aula Regia k přením církevním domům Českého království. Ve druhé polovině 14. století pak roli královského pohřebiště převzala nově budovaná katedrála sv. Víta. Mezi kláštery cisterciáckého řádu si však zbraslavské opatství udrželo primát až do husitských válek. Klášter byl mimořádné duchovní a intelektuální místo, jakož i působiště významných osobností té doby. Za vlády Jana Lucemburského se stal opatem již zmiňovaný Petr Žitavský, zdatný politik, dvořan a přítel královny Elišky, osobnost mimořádně vzdělaná a přesahující svým významem hranice českého prostoru. Sama královna Eliška Přemyslovna se považovala za dědičku Síně Královské po svém otci zakladateli Václavu II., po kterém zdělila i lásku k tomuto místu. Kromě přítele opata Petra byl jejím blízkým rádcem i jeho předchůdce opat Konrád. Královna byla po celou dobu své vlády významnou donátorkou a ke konci dvacátých let 14. století iniciovala dostavbu klášterního areálu. Kromě již obšírněji zmiňované Zbraslavské kroniky vzniklo na Zbraslavi ve druhé polovině 14. století další známé dílo *Malogramatum*, které se hlásilo obsahově k novému *hnutí prohloubené zbožnosti*. V souvislosti s tímto hnutím pak na Zbraslavi působili význační myslitelé, jako byli známý kazatel Dětřich či teolog Matouš. Hospodářská situace kláštera se po smrti zakladatele značně zhoršila a za vlády krále Jana Lucemburského postihla nejen Zbraslav, ale jiné kláštery v zemi hospodářská krize. Zvláště problematické bylo hospodaření na detašovaném majetku, který klášter obdržel do vínku při svém založení a který nakonec musel odprodat. Později pak přeci

jen došlo ke zlepšení hospodářské situace, a to za vlády Karla IV., kdy klášter zažíval nový rozkvět a kdy opětovně došlo k rozšíření majetkových držav.⁹¹ Karel se o místo zajímal ostatně již od svého návratu do Čech v roce 1333. Svědčí o tom mimo jiné i 29 listin vydaných ve prospěch kláštera a jeho potvrzení starších klášterních privilegií. Mezi nejvýznamnější patří listina z roku 1350, kterou Karel IV. konfirmoval tzv. druhou zakládací listinu svého děda Václava II. i její potvrzení jeho otcem Janem Lucemburským. Král také osvobodil klášter od zemské daně, přiznal mu hospodářskou imunitu a angažoval se i při směně pozemků. Není však záznamu o tom, že by byl přímo donátorem kláštera. O Zbraslav se Karel zajímal a značně jí prospěl, avšak nepředstavovala pro něj místo preferované. Svědčí o tom i skutečnost, že nepokračoval v předchozí tradici a nevyužil tamní královskou hrobku pro místo posledního odpočinku členů své rodiny, kteří spočinuli již v jím nově založené pražské katedrále. Ke Zbraslavi později inklinoval více než otec jeho syn a český král Václav IV. Ten možná kvůli vleklým a napjatým sporům s arcibiskupem Janem z Jenštejna i celou církevní hierarchií neměl příliš v oblibě Pražský hrad a katedrálu. Možná právě z těchto důvodů se rozhodl obnovit Zbraslav jako královské pohřebiště a zvolil si ji jako místo svého posledního odpočinku. Již v roce 1386 zde byla pravděpodobně pohřbena i jeho předčasně zesnulá manželka Johana Bavorská. Z doby vlády Václava IV. je zachováno 15 listin ve prospěch kláštera Aula Regia. Na rozdíl od svého otce, byl král Václav významným mecenášem kláštera, kterému věnoval značný pozemkový majetek.⁹²

Hospodářsky si klášter nevedl špatně, přesto patřil spíše ke středně majetným opatstvím, a to i přes počáteční velkou podporu svého zakladatele. Vzhledem ke svému v té době již pozdnímu založení, oproti jiným českým klášterům, se zde nepodařilo vytvořit dostatečné a funkční državy. Díky dochované části *urbariálního rejstříku* z přelomu 13. a 14. století je hospodářská situace kláštera poměrně dobře zmapována. V době sepsání vlastnil klášter čtyři hospodářské dvory, které sám spravoval. Z toho tři byly v bezprostředním okolí kláštera, konkrétně Lahovice, Černošice a Lipany, jeden ve vzdálenějších Slapech nad Vltavou. Na vzdáleném panství Lanšperk klášter dvory nevlastnil. K rozšíření klášterních dvorů pak došlo až v pozdější době od poloviny 14. století. Do počátku 15. století se jednalo o dvanáct dvorů v širším okruhu Prahy. Dvorové hospodaření bylo výhodné vzhledem k blízkému odbytišti produktů, kterým byla jednoznačně Praha. Předpokládá se především zaměření na pěstování obilí, ale ani

⁹¹ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek, s. 187-194.

⁹² Tamtéž, s. 212-213.

dobytkářství nebylo zanedbatelné, což podporují i zprávy z pera kronikáře Petra Žitavského. Dalším zdrojem příjmů byly vinice, pro které byl okolní terén vhodný. Za císaře Karla IV. dostal klášter dokonce povolení k pronájmu vinic v Ingelheimu v Porýní. Zbraslav měla také výhodnou polohu díky dvěma řekám, Vltavě a Mži, které se zde stýkaly a tvořily významnou dopravní tepnu pro přepravu osob, ale i zboží. Ke klášteru náležely také mlýny, kterých byl na obou řekách a v okolí vybudován velký počet. Významné bylo rovněž rybářství. Přímo ve Zbraslavi se nalézal přívoz, kde žili rybáři zásobující klášter rybami. Další rybářství jsou pak doložena i v blízkém Vraném nad Vltavou či ve Zvoli. Klášter nechal budovat na řekách také hráze a mlýnské náhony. O řemeslných provozech toho není příliš známo, doložena je ševcovská dílna, snad přímo v objektu kláštera, kterou uvádí zmiňovaný urbaniální rejstřík. V pražském dvorci u sv. Ondřeje pak fungoval v polovině 14. století pivovar. Klášter se podílel i a těžbě zlata, která je doložena v okolí Slap, ale vyloučena není ani v oblasti Klínce na úpatí Hřebenů. Výnos představovaly ve středověku také krčmy, kolik jich bylo na klášterním panství není známo, doložena je pouze jedna v blízkosti kláštera u zbraslavského přívozu. Hospodaření kláštera se nevyhnuly ani následky neúrody či dobytčího moru v nepříznivých letech domácí války, doložen je úhyn tisíce kusů ovcí v roce 1316.⁹³ Nepříznivou situaci v době hladomoru, který vypukl v Čechách na jaře roku 1318, popisuje Petr Žitavský ve své kronice: „*Také chudičká Zbraslav je všech svých majetků zbavená, protože jich už třetí rok neužívala, a musí kupovati chléb za dvě stě padesát hřiven, aby nestihla chudý konvent smrt hladem...Od prvotního osazení království Českého, jak tvrdí všichni, až do nynější doby, totiž léta Páně 1318, do dne Zvěstování Páně, kterého to piši, nebylo horšího stavu v tomto království, neboť nikdo z nás už nenaříká, jako by měl něco ztratit, ale jako by už byl nadobro zbaven života i všeho, co kdy měl*“.⁹⁴ Naštěstí následovaly dva úrodné roky 1319-1320, které zacelily rány doby minulé. Pro klášter však nastal jiný problém, a to nepřízeň krále poté, co zapudil svou manželku Elišku Přemyslovnu. Klášteru se v následujících letech příliš nedařilo, a to jak využívat vzdálené statky, tak díky zatěžování klášterní pokladny ze strany krále. Došlo i na zastavování majetků, a to zejména ve třicátých letech 14. století, kdy klášter již postrádal významnou podporu své příznivkyně královny Elišky

⁹³ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*, 2. svazek, s. 228-235.

⁹⁴ DURYNSKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 315. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 246.

Přemyslovny, zesnulé roku 1330.⁹⁵ Nechme opět promluvit kronikáře zbraslavského k situaci z roku 1337: „*V těch dobách pro těžké a nesnesitelné jářmo, které vložil za své přítomnosti král Jan častými daněmi a dárkami na kláštery a města a také za své nepřítomnosti nepřestává vkládati, poklesl stav řeholníků a všech měšťanů a dostal se až na pokraj zkázy. Dosvědčuje to Zbraslav, která je věřitelům těžce zavázána skoro tisícem hřiven; za to vše je skoro celý majetek kláštera v cizí ruce*“.⁹⁶ Klášteru v této nelehké době pomohl až králevic Karel, který přijal do zástavy statek Lanšperk za tisíc kop grošů. Součástí zástavy byla i cennost v podobě zlatého kříže, daru Václava II. při založení kláštera. Následující období vlády Karla IV. a z větší části pak i Václava IV. bylo pro klášter opět příznivé. Další krize se dostavila začátkem 15. století, kdy kláštery obecně začaly upadat do dluhů. To je však již jiná historie.⁹⁷

⁹⁵ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek, s. 235-236.

⁹⁶ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 416. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 336.

⁹⁷ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek, s. 236.

7. Eliška Přemyslovna, úděl královny a její stopa na Zbraslavi

7.1 Princezna Eliška, dědička a nositelka tradice přemyslovské

Tato výjimečná žena a výrazná postava českých dějin byla v předchozí době neprávem opomíjená a některými historiky, mezi nimiž lze jmenovat Františka Palackého a Josefa Šustu, dokonce kritizována. Tuto skutečnost uvádí hned v úvodu své monografie *Eliška Přemyslovna* Božena Kopičková. Zmiňovaní historici vycházeli z několika jejích, možná chybných rozhodnutí a připisovali jí labilní, přitom vášnivou a prudkou povahu, zřejmě dědictví po otci. To vše ji mělo ovlivňovat při jednání s lidmi a také její, prý velmi sporné, politické metody. Z těchto opakujících se úvah pak vystupovala Eliška jako žena neschopná veřejné činnosti. Naštěstí toto hodnocení při pohledu na její veřejný život nesouzní s názory jejích současníků a přátel z řad duchovenstva. Spíše se opírá o postoje z kruhů české šlechty z okolí jejího manžela, krále Jana Lucemburského, kteří ji odkazovali především ženskou roli. Důvodem bezesporu bylo značné zaujetí tehdejší středověké společnosti proti působení žen na poli veřejném. Eliška patřila k ženám, které tímto pomyslným krunýřem dokázaly prorazit a překonat tak mnohé předsudky svých současníků.

Eliška přišla na svět 20. ledna 1292 na Pražském hradě jako dítě královských rodičů Václava II. a Guty Habsburské. O jejím dětství a dospívání písemné prameny téměř mlčí. Nepochybně již vnímala ve svých pěti letech nádhernou a honosnou korunovaci svých rodičů v katedrálním chrámu 2. června 1297 se záplavou hostů. Záhy po této velkolepé slavnosti na ni i její tři sourozence Václava, Annu a Markétu dolehla náhlá smrt matky Guty. Nepříliš libě nesla později i otcův sňatek s mladičkou princeznou Rejčkou a později i příchod bratrovy nevěsty Violy Těšínské. Další rány osudu na sebe nenechaly dlouho čekat, 21. června 1305 umírá její otec Václav II. a o rok později, při tažení do Polska, je v Olomouci zavražděn její královský bratr Václav III., aniž by zanechal legitimního mužského potomka. Z následných tahanic o český trůn vyšel vítězně syn římského krále Albrechta I. Habsburského Rudolf I., přestože již dříve česká šlechta povolala na trůn Jindřicha Korutanského, manžela Anny Přemyslovny, Eliščinu sestry, pověřeného zesnulým Václavem III. správou země v jeho nepřítomnosti. Nová volba se konala v říjnu 1306 a potvrdila na trůnu Habsburka, přičemž Jindřich Korutanský i s manželkou Annou, Eliščinou sestrou z Čech uprchl.

Tehdy čtrnáctiletou Eliškou odchod příbuzných velice otrásl.⁹⁸ Atmosféru líčí barvitě zbraslavský kronikář: „*To zajisté ta chytrá dívka bolestně nesla a byla ze všech stran soužením nad tím obklopena. Rozrušovala ji totiž zkáza otcovského království a jejího dědictví a neméně byla znepokojena o svého švagra a svou sestru paní Annu, kterým by zcela přátelsky ve všem přála, kdyby byli schopni k důstojenství a slávě, že totiž nebudou nikterak moci upevniti v království, a už zcela jistě v duchu předvíдалa vyhoštění jim nastávající. Nikterak však nebyla pokrytecky znepokojena z touhy po panování, nýbrž z veliké oddanosti ji dojímal soucit ducha nad neštěstím sestřiným a švagrovým....Neboť tato věrná panna cítila tak velikou bolest pro odchod sestřin a švagrův, že často upadala v pláči a vzlykavém nářku takřka v nepřičetnost, takže se ti, kteří stáli při tom a dívali se na to, obávali, jakoby chtěla mezi vzdechy vydechnouti poslední dech.*“⁹⁹ Také Josef Šusta popisuje ve svých Českých dějinách barvitě útěk krále Jindřicha Korutanského s chotí z Čech za noci kvapně a ve skrytosti, aby nepadl do rukou nepřítele. Útěk příbuzných prý přivedl královu švagrovou, princeznu Elišku, která navíc o tomto jejich úmyslu nevěděla, takřka k šílenství.¹⁰⁰ Situace se pak ještě přitížila po sňatku její šestnáctileté macechy Alžběty Rejčky, vdovy po Václavu II., s právě zvoleným českým králem Rudolfem. Tímto aktem se Eliška, dědička rodu přemyslovského dostala do stínu královny macechy. I v této tíživé situaci však zůstala obklopena přáteli a rádci jejího otce krále Václava. Byli to především zbraslavští cisterciáci a jejich opat Konrád a také Eliščina teta, abatyše svatojiřského kláštera na Pražském hradě, Kunhuta Přemyslovna, která jí poskytla útočiště a zasáhla velmi pozitivně do její výchovy.¹⁰¹

O Eliščinu ruku usiloval pro svého syna Fridricha po smrti krále Rudolfa Habsburského samotný římský král Albrecht. V Čechách však zvítězil Jindřich Korutanský, který byl opětovně zvolen českým králem. Ten však později naděje mnohých v něho vkládané, včetně princezny Elišky, zklamal, neboť národ spíše rozvrátil, místo aby ho sjednocoval.

Míra únosnosti přetekla, když došlo na kláštery, které král přímo vydíral. Po konzultaci s předními šlechtici pak zbraslavský a sedlecký opat zosnovali plán s cílem svrhnout krále. Zásadní úlohu předurčili princezně Elišce, která si rovněž uvědomovala

⁹⁸ KOPIČKOVÁ, Božena, *Eliška Přemyslovna, královna česká*, s. 7-12.

⁹⁹ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 166. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 122.

¹⁰⁰ ŠUSTA, Josef, *České dějiny II/1 – Soumrak Přemyslovců*, s. 699.

¹⁰¹ KOPIČKOVÁ, Božena, *Eliška Přemyslovna, královna česká*, s. 12-13.

zoufalou situaci země a vystoupení proti Korutanci považovala za svou povinnost pro záchranu přemyslovského dědictví. Ke zbraslavskému opatu Konrádovi ji navíc pojil důvěrný vztah a přátelství již od dětských let. Aktéři spiknutí proti korutanskému králi vsadili na pevné politické postavení římského krále Jidřicha VII. z rodu Lucemburků a rozhodli se hledat ženicha pro Elišku z tohoto rodu. Opatu Konrádovi se v létě roku 1309 podařilo díky vlivným přátelům, mimo jiné mohučskému arcibiskupovi Petrovi z Aspeltu, domluvit audienci u římského krále v klášteře menších bratří v Heilbronu a byl ho účasten i tehdejší Konrádův kaplan Petr Žitavský. Diplomatickým jednáním se oběma ctihodným pánům podařilo přesvědčit římského krále, že žádná jiná žena z cizího národa se nemá stát českou královnou, než princezna Eliška. Svolaný zemský sněm rozhodl o vyslání poselstva k římskému králi Jindřichovi VII. Lucemburskému s úmyslem jednat jako o možném Eliščinu ženichovi přímo o jeho synu Janovi. Členy poselstva byli cisterčtí opati zbraslavský Konrád, sedlecký Heidenreich a plasský Jan, šlechtici a zástupci Prahy a Kutné Hory. Jednání bylo úspěšné, jako ženich pro Elišku byl potvrzen syn římského krále Jan, hrabě lucemburský. Eliška sama však musela být ochráněna před hněvem dosud vládnoucího korutanského krále, kdy našla na čas útočiště nejprve na Vyšehradě a poté v Nymburce.¹⁰² O této pro Elišku nelehké době, kdy jí hrozilo nebezpečí i ze strany její vlastní sestry, vypovídá taktéž František Palacký: „*Pravilo se, že i sama královna Anna ze závidosti a nenávisti tak daleko se zapomenula, že sestru před tím vroucně milovanou netoliko doma i vně nestoudně pomlouvati, ale také o život jí ukládati dovolila. Jednou prý zadáno jí bylo jedu v takové hojnosti, že každá osoba zdraví méně silného byla by mu podlehnouti musila.*“¹⁰³ Úměrně k nebezpečí však našťastí princezně Elišce přibývalo vlivných přátel, kteří byli hotovi k její ochraně, mezi nejvěrnější patřili předně ctihodní páni opati kláštera zbraslavského a sedleckého, jakož i pražský biskup Jan z Dražic.¹⁰⁴

7.2 Královna Eliška Přemyslovna a její podíl na vládě v Čechách

Velkolepá svatba Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského se konala ve Špýru ve dnech 31. srpna a 1. září 1310, po níž se novomanželé vydali na cestu do Čech. Měli nejen vznešený doprovod v čele s mohučským arcibiskupem Petrem z Aspeltu, ale i podporu říšských knížat s třítisícovým vojskem z Norimberka. V Čechách se s vojenskou posilou připojil také pražský biskup Jan IV. z Dražic. Přestože situace nebyla

¹⁰² KOPIČKOVÁ, Božena, *Eliška Přemyslovna, královna česká*, s. 24-28.

¹⁰³ PALACKÝ, František a KALOUSEK, Josef, *Dějiny národu českého*, s. 170.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 170.

jednoduchá, Jan Lucemburský dobyl Prahu bez boje za použití lsti počátkem prosince 1310 a Jindřich Korutanský byl donucen z Prahy uprchnout. Na novomanžele pak čekala slavná korunovace z rukou mohučského arcibiskupa, ke které došlo v neděli 7. února 1311 v pražské katedrále sv. Víta.¹⁰⁵ Následný průvod a svatební hostinu zaznamenal zbraslavský kronikář takto: *”Po obřadu této radostné mše, když král řádně přijal požehnání korunovace, sestoupil s královnou z Pražského hradu ve veliké slávě. Neboť zástup, který šel napřed i vzadu byl nesčíslný, oděný drahocennými rouchy; a nad hlavami nového krále a královny, sedících na vybraných koních, se vznášel jako zářící nebe baldachýn, vyzdvižený na čtyřech sloupcích. A doprovázel je středem obou měst až do kostela svatého Jakuba Menších bratří plesající zástup za zvuku trub, louten a píšťal, bubnů a kórů i hudby všeho druhu. V refektáři pak Menších bratří byla připravena podivuhodným dílem sedadla a stoly pro královskou hostinu. Také byla družina hodovníků rozdělena po přemnohých místech, neboť nebylo možno připravit tak velkolepou hostinu na jediném veřejném místě, protože byl mráz. Jedli tedy vesele a hodovali všichni spolu skvěle.”*¹⁰⁶ Manželství Elišky a Jana, zvláště díky okolnostem kolem jeho uzavření, se vymykalo tehdejšímu zvyklostem. Nekonaly se žádné zasnuby, ani vyjednávání rodičů potvrzené smlouvou. Na Eliščině straně vyjednávali na místo rodičů představitelé vyšších mocenských kruhů a ona sama byla od počátku do těchto plánů dobrovolně vtažena. Sama se vžila do role královny, dědičky přemyslovské dynastie. V tomto a mnohém jiném nalezla porozumění u rádců krále Jana, zvláště u Petra z Aspeltu, který se osvědčil již ve službách jejího otce Václava II. Spolu s nimi se stala zkušenější a vyvrálejší o čtyři roky starší Eliška králi Janovi při jeho prvních vladařských krocích cennou oporou. V prvním období vlády Jana Lucemburského byl Elišce přiznáván podíl na vládě za podpory cisterciáckých prelátů a později i představitelů moravské církevní provincie. V květnu roku 1316 porodila královna svému choti mužského potomka, prvorozeného syna Václava, pozdějšího císaře a krále Karla IV. Záhy poté král Jan opouští Čechy, spěchajíc na pomoc římskému králi a správou země pověřuje Petra z Aspeltu, který mu musel posílat do zahraničí značné částky na jeho výdaje. Toto nehospodárné rozhazování z královské pokladny ho natolik znechutilo, že Čechy v roce 1317 opustil a správu přenechal královně Elišce. V době královny nepřítomnosti v Čechách se rozhořely v zemi nepokoje, zvláště mezi příznivci

¹⁰⁵ KOPIČKOVÁ, Božena, *Eliška Přemyslovna, královna česká*, s. 29-31.

¹⁰⁶ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 228-233. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 177.

královny a šlechtickým táborem Jindřicha z Lipé. Eliška zastávala názor v duchu tradic posledních Přemyslovců, podporována při tom svými rádci, že existence českého státu je podmíněna předně silnou královskou mocí. Vyslala proto posly, mezi nimiž byl i Petr Žitavský, aby přiměli krále k návratu do Čech, aby se postavil zneprátelenému táboru Jindřicha z Lipé. Nebýt spojence Lucemburků, římského krále Bavora, který dorazil do Čech, šlo českému králi o samotnou existenci. Oba králové se sešli v Chebu a na základě jejich domluvy pak došlo na svolaném sněmu v Domažlicích o velikonocích roku 1318, kterého se zúčastnila i Eliška Přemyslovna, k dohodě české a moravské šlechty na vyhlášení zemského míru. Aby usmířil protichůdný tábor šlechty zavázal se král, že napříště bude všechny záležitosti království projednávat s radou Čechů. Zástupci šlechty při té příležitosti složili králi přísahu věrnosti a poslušnosti. Válka na domácí půdě ustala a domácí šlechta, mnohdy méně spolehlivá oproti cizincům, získala značný podíl na vládě. Krále Jana to příliš netížilo, díky své lehkomyšlnosti a lhostejnosti viděl České království spíše jako zdroj peněz pro své dobrodružné podniky. Naproti tomu královna Eliška považovala posílení moci panovníka v duchu přemyslovské tradice za morální povinnost. Avšak Evropa 14. století byla v té době již jiná, než Evropa v dobách posledních Přemyslovců. Svou otevřenou a čestnou politikou nemohla čelit intrikám, klamu a předstírání, navíc neměla již tak silnou podporu, aby mohla poměry v Čechách zvrátit. Z řad jejích protivníků bylo navíc králi našeptáváno, že mu ze strany vlastní manželky a jejích věrných hrozí nebezpečí svržení s následným prohlášením za krále malého syna Václava, za něhož bude vládnout Eliška jako regentka.¹⁰⁷ Stalo se tak roku 1319, jak zaznamenal kronikář zbraslavský: „*Povstali toho roku někteří ničemní lidé, nenávistníci míru a svornosti, synové zločinní a ti se pokusili lstivým jazykem a nenávistnými řečmi zasít nesvornost mezi českého krále Jana a jeho manželku Elišku, neboť pravili: Pane králi, vy víte, že vyžaduje čest králova a požaduje důstojnost království, že má každý král vládnouti a ne býti ovládán. Vidíme však naopak, že vás ovládá žena, otočila si vás, tak vás uhranula, že neděláte nic jiného, než co řekne ona. Klamete se v té věci, ona myslí na vaše zlé a chytře vás usiluje odloučiti od království. Chce, pravili, vašeho staršího syna Václava odevzdati některým pánům, aby jeho měli za krále a vás odklidili. A dodávají: Pokud jste se přidržoval rad této své manželky, nikdy jste posud neměl v království čest a mír. Nyní věru, milujete-li svůj prospěch a úspěch, dbejte našich rad: neposlouchejte této královny, své manželky,*

¹⁰⁷ KOPIČKOVÁ, Božena, *Eliška Přemyslovna, královna česká*, s. 39-46.

*poručte jí, aby konala ženskou práci, předouc nebo šijíc, přidržte se zcela, pane králi, nás, a my budeme státi a bojovati za vás. Toto oni radili, protože měli královnu ve veliké nenávisti.*¹⁰⁸ Královna se s dětmi tušíc nebezpečí uchýlila na hrad Locket. Mezi královskými manželými se čím dál tím více prohlubovala krize. Král poté pobýval až do roku 1321 mimo Čechy, mimo jiné z důvodu neutěšených poměrů v rodném Lucembursku. Z Lokti král odvezl také nejstaršího syna Václava, kterého držel nějaký čas v Čechách na hradě Křivoklátě a poté ho roku 1323 vypravil do Francie, kde byl vychováván na královském dvoře. Václav, pozdější český král a římský císař Karel IV. se pak se svou přemyslovskou matkou za jejího života již nikdy nesetkal. Král se v Praze objevil nečekaně počátkem roku 1321 a po zranění na turnaji se na nějaký čas opět sžil s královnou. Z manželství pak vzešel ještě syn Jan Jindřich. Král však v zemi dlouho nepobyl a odjel opět do západních končin říše a vrátil se zpět až po roce, tentokrát na delší dobu. V té době dochází k poslednímu krátkému soužití královských manželů, které však opět zpřetrhaly intriky vlivných šlechticů, kterým vadil jakýkoliv Eliščin podíl na vládě v zemi.¹⁰⁹ Eliška neměla jednoduchý vztah ani se svou, jen o čtyři roky starší, macechou, druhou ženou a vdovou po jejím otci Václavu II., Alžbětou Rejčkou, dcerou polského krále Přemysla II. Velkopolského. Svůj podíl na tom mělo zajisté i to, že královna vdova Rejčka měla milostný poměr s vlivným Jindřichem z Lipé, ne nepodobný vztahu babičky Elišky Přemyslovny královny vdovy Kunhuty se Závišem z Falkenštejna. Alžběta Rejčka prožívala léta svého vrcholného ženství oproti Elišce ve šťastné lásce. Vládnoucí královna na rozdíl od ní takové štěstí v partnerském životě neměla, když svolila ke sňatku především z důvodu zachování rodové tradice. Teprve až závěrečná léta života obě tyto rozdílné ženy ve svém údělu připodobnila, Rejčka žila svá poslední léta ve starobrněnském, jí založeném klášteře cisterciáček, Eliška pak ve zbožnosti na pražském Vyšehradě v proboštském domě svého nevlastního bratra Jana Volka, s nímž ji pojil vřelý sourozenecký vztah.¹¹⁰

7.3 Stopa královny Elišky na Zbraslavi

Eliška Přemyslovna měla ve svém srdci po otci lásku k cisterciáckému řádu a blízký vztah udržovala i s pány opaty, kteří ji provázeli celým jejím nelehkým životem. Zbraslavský klášter a jeho další rozvoj po smrti Eliščina otce a fundátora Václava II.

¹⁰⁸ DURYNŠKÝ, Ota, ŽITAVSKÝ, Petr, *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 319-320. Viz také PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*, s. 250.

¹⁰⁹ KOPIČKOVÁ, Božena, *Eliška Přemyslovna, královna česká*, s. 50-51.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 59-60.

stagnoval, zejména pak stavba tamního konventního chrámu Panny Marie. Po roce 1307, jak zaznamenal opat Petr Žitavský, pak již stavba nepokračovala vůbec. Nakonec to byla právě královna Eliška, která ke konci svého života upřela pozornost k otcovu dílu na Zbraslavi, přemyslovské nekropoli. Teprve za jejího panování došlo v již v té době vznešeném chrámovém chóru k důstojnému rozložení královských pohřbů členů přemyslovského rodu. Jak nám sám kronikář opat Petr potvrzuje, nechala královna roku 1329 zbraslavský chrám zbudovaný ke cti Panny Marie rozšířit na jižní straně o devět kaplí s oltáři [8]. Základ k tomuto dílu položil pak sám opat Petr Žitavský se spolubratry dne 8. května 1329, vyhověl tak Eliščině touze na umocnění lesku a mystické atmosféry chrámu. Kaple s oltáři měly sloužit k důstojnému uložení svatých ostatků, které královna shromažďovala. Tím přispěla mimo jiné k rozšíření chrámového pokladu a k obohacení liturgie. Tento chvályhodný počín stál Elišku nemalé finanční prostředky. Je zaznamenáno, že se někdy po roce 1325 zavázala k pravidelnému příspěvku sto marek stříbra na zbožné účely a na podporu zbraslavského kláštera. Kromě toho obohatila zbraslavský chrám i co se týče výtvarného umění. Nechala u mistra Jana z Brabantu odlít bronzovou sochu svého otce a zakladatele kláštera Václava II., která byla umístěna na jeho náhrobku uprostřed mariánské svatyně. Jednalo se tak zřejmě o první gotickou bronzovou monumentální plastiku v Čechách.¹¹¹

Během vlády Jana Lucemburského, avšak zvláště za podpory Elišky Přemyslovny, pokračovala pozvolna i další výstavba zbraslavského konventu, roku 1327 byl dokončen refektář, o několik let později pak dokonce vodovod a lavatorium nebo-li umývárna. Dle písemných pramenů se v areálu nechybělo ani infirmarium, čili nemocnice s vlastní kaplí.¹¹² I když se královna Eliška nedočkala dokončení svého díla na Zbraslavi, je nepopíratelné, že výrazně ovlivnila další stavební vývoj a rozkvět klášterního areálu. Oprávněně ji tehdy její přítel opat Petr Žitavský nazval druhou zakladatelkou a matkou kláštera.¹¹³ V areálu opatství se nacházely nepochybně i další stavby, avšak vzhledem k tomu, že se v podstatě nic z předhusitských klášterních staveb nedochovalo, nelze tyto přesně doložit. Zbraslav představuje jeden z nejvíce husity postižených klášterních komplexů a jeho středověká podoba nenávratně zmizela, jen díky dobovým písemným

¹¹¹ KOPIČKOVÁ, Božena, *Eliška Přemyslovna, královna česká*, s. 121-129.

¹¹² CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek, s. 237-237.

¹¹³ KOPIČKOVÁ, Božena, *Eliška Přemyslovna, královna česká*, s. 123.

pramenům si lze udělat představu o důležitosti místa a přední stavbě království, kterou klášterní areál ve své první etapě nepochybně představoval.¹¹⁴

¹¹⁴ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek, s. 238.

8. Konec první etapy existence kláštera a jeho zničení husity

8.1 Hospodářská situace kláštera v průběhu 14. století

Přestože Zbraslavský klášter obdržel při svém založení značné královské věno, nevyvíjela se jeho hospodářská situace v průběhu 14. a na začátku 15. století příliš dobře. I zdejší opatství postihla krize, která zasáhla zemi v druhé polovině vlády Jana Lucemburského. Zde se projevila především nevýhoda původního královského daru, který se skládal ze dvou značně vzdálených částí. Cisterciáci nedokázali přes veškerou snahu ochránit tehdy svůj majetek na Lanšpersku, který se stal snadnou kořistí pro okolní šlechtice, ale i pro samotného krále. Nakonec muselo opatství přistoupit k odprodeji vzdáleného panství. Lepší časy nastaly pro klášter pak až v druhé polovině 14. století, již za vlády Janova syna, českého krále a římského císaře Karla IV. Tehdy prožívala Zbraslav opět rozkvět, znovu došlo i k rozšíření majetkových držeb. V době před husitskými válkami čítala klášterní država jedno městečko a kolem padesáti vsí ve středních Čechách, několik vesnic ve východních Čechách, k tomu ještě zhruba dvanáct hospodářských dvorů. Panství to nebylo celistvé, především z důvodu pozdní fundace.¹¹⁵

8.2 Významné osobnosti z řad zbraslavských cisterciáků a jejich díla

V klášteře v druhé polovině 14. století působila řada osobností, kazatelů i významných profesorů. Mezi významné kazatele lze zařadit současníka opata Petra Žitavského, převora kláštera Dětřicha, který působil jako kazatel také u cisterciacek na Starém Brně. Na základě podnětu brněnských sester Dětřich svá kázání sepsal do spisu *Conductus Corporis mystici*. Tento zbraslavský mnich je dále autorem díla *Tractatus de virtutibus theologis et earum inhaerentibus*. Do poloviny 14. století je datován spis *Malogranatum* pojednávající o duchovní cestě, o kterém byla již zmínka v jedné z předchozích kapitol této práce. Autor, byť nepochybně člen konventu, zůstal však dosud neznámý. Od 70. let 14. století došlo ke spojení Síně Královské a pražské univerzity, stalo se tak díky řádovému učení *Collegium s. Bernardi*, které univerzita svěřila právě zbraslavským opatům. Na univerzitě působil jako mistr svobodných umění a profesor teologie cisterciácký mnich Jan Štěkna, který se později proslavil také svými kázáními v kapli Betlémské. Ke konci století pak odešel do Polska, kde se stal kaplanem královy Hedviky a přednášel teologii v Krakově. Dalším zbraslavským profesorem na pražské

¹¹⁵ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek, s. 194.

univerzitě byl Matouš ze Zbraslavi, mistr svobodných umění a doktor teologie, který se dokonce později zúčastnil Kostnického koncilu. Také Jošt ze Zbraslavi, autor spisu *Opusculum de immaculata conceptione*, byl tamním mnichem. Ten mimo jiné patřil k odpůrcům nauky o neposkvrněném početí Panny Marie, a to v době, kdy bylo toto dogma přijato generální kapitulou řádu. Zbraslavský klášter té doby, konce 14. a ještě raného 15. století byl svou intelektuální aktivitou výjimečný mezi českými řádovými domy. Bylo to dáno předním postavením opatství v rámci celé země a umocněno jeho spojením s pražskou univerzitou.¹¹⁶ Zbraslav nebyla opomíjena ani ze strany římské kurie. Zbraslavští opati od počátku 14. století vystupovali na základě pověření svatým stolcem v různých rolích, ať už to byli soudci nebo vykonavatelé rozhodnutí kurie nebo ochránci osob či institucí. Také řada papežských listin se vztahuje k záležitostem Zbraslavi, například darování bohatého kostela v Rouchovanech na Moravě, které potvrdil papež Jan XXII. Na samém konci 14. věku byla listinou papeže Bonifáce IX. potvrzena inkorporace farních chrámů sv. Havla na vrchu nad Zbraslaví, v Radotíně, na Slapech a ve Velimi, což znamenalo pro klášter značný finanční přínos. Také papež Martin V. ještě v roce 1417 potvrdil klášteru všechna papežská a královská privilegia. Klášter Aula Regia měl v rámci Čech ve 14. a počátkem 15. století nejfrekventovanější styky s papeži a římskou kurií. Důvodem byla mimo jiné blízkost Prahy a také to, že klášter patřil do sféry zájmu jako významný královský ústav.¹¹⁷

8.3 Poklady Zbraslavského kláštera

Zbraslavský klášter byl bohatý také na cennosti, mezi nimiž lze jmenovat zlatý kříž věnovaný již jeho zakladatelem Václavem II. a dodnes jedinou dochovanou památku deskový obraz tzv. Zbraslavskou madonu, o níž byla zmínka v jedné z předchozích kapitol této práce. Neméně vzácná byla i klášterní knihovna. Mezi vzácné rukopisy patřil dodnes dochovaný sborník Aristotelových spisů a také šestidílná bible. V knihovně byla uložena také kniha cestovatele Viléma z Boldensele *Hodoeporicon ad Terram Sanctam*, která popisovala Svatou zemi. Tento rukopis obdržel darem přímo od autora zbraslavský opat Petr Žitavský. Dva opisy této knihy se dochovaly do dnešních časů v knihovně metropolitní kapituly v Praze. Některé cennosti a knihy z této sbírky se podařilo sice ještě v roce 1419 uschovat před hrozícím nebezpečím na hradě Karlštejně, avšak ne na dlouho, neboť tyto byly ještě během husitských válek zabaveny nebo

¹¹⁶ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek, s. 247-250.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 199-202.

prodány samotným karlštejnským purkrabím. Rozsah těchto ztrát potvrzuje dnes již jen zachovaný seznam těchto předmětů. Seznam obsahuje také drahocenná roucha zdobená zlatými výšivkami, perlami a drahými kameny. Výjimečný byl plášť krále Václava II., který spolu s dalšími drahocennostmi král klášteru odkázal. Dále pak relikviáře sv. Matouše a sv. Ondřeje v podobě soch těchto světců, z nichž sv. Ondřej byl darem královny Elišky Přemyslovny. Uvedeno je také velké množství liturgických nádob, zlatých a stříbrných kalichů, cenných monstrancí, svícňů ze stříbra i ze zlata a dalších předmětů.¹¹⁸ Jak je uvedeno výše, byl zbraslavský klášter ještě na přelomu století 14. a 15. na výsluní a patřil mezi přední řeholní domy v zemi a ani hospodářsky si nevedl špatně.

8.4 Vyplenění kláštera husity

Osud cisterciáckému opatství na Zbraslavi nedopřál, aby se mu alespoň částečně vyhnuly husitské bouře, které se rozhořely v celé zemi. Klášter i monumentální mariánský chrám skončily nenávratně v roce 1420 v plamenech a z bývalé nádhery a chlouby gotické architektury předního opatství v zemi zbyly jen trosky. Běsnění Husitů na Zbraslavi zaznamenal Palacký ve svých dějinách takto: *“Dne sv. Vavřince vedl Koranda houfy fanatické proti klášteru Zbraslavskému, v Čechách nad jiné nádherněji vystavenému; ti když nikdo jeho nebránil, potřískavše všecky umělecké ozdoby jeho, a zloupivše cokoli cenu do sebe mělo, též hroby královské, sklepy a špižírny, vrátili se k večeru podnapilí s výskaním do Prahy...”*¹¹⁹ Zpráv o tom, co se na Zbraslavi onoho osudného dne 10. srpna 1420 skutečně stalo je celkem šest. Nejrozšířenější je ta z rukopisu R, tzv. vratislavského, *Starých letopisů českých*, podle které zběsilí husité nejen, že zapálili chrám i klášter, ale ještě stihli zneuctít tělo Václava IV. opravdu zavrženímhodným způsobem. Podle další z šesti zpráv měli královské ostatky dokonce zapálit. Dnes se již s jistotou nedá zjistit, k čemu se opilá horda na místě odhodlala. Vzhledem k tomu, že zmiňované zprávy jsou celkem rané, je zřejmé, že k porušení hrobů v místě opravdu došlo. A nebyl to jen hrob Václava IV., který opilí husité zneuctili. Z mauzolea byly zřejmě vytahány i další ostatky a ponechány pohozené na podlaze chrámu. Některé z dochovaných kosterních pozůstatků vykazují i stopy opálení. O tom, jak došlo k jejich následnému zachránění zprávy mlčí. Je pravděpodobné, že je z prostoru porušených hrobek v troskách zbraslavského dómu poté, co husité ze Zbraslavi

¹¹⁸ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek, s. 241-244.

¹¹⁹ PALACKÝ, František a KALOUSEK, Josef, *Dějiny národu českého*, s. 221.

odtáhli, vyzdvihli místní lidé a pietně uložili, aby je tak zachovali pro budoucí generace. Ostatky Václava IV. měl tajně na své zahradě pohřbít jakýsi místní rybář. V roce 1424 pak již byly přeneseny nikoli zpět na původní místo, ale do krypty katedrály sv. Víta na Pražském hradě.¹²⁰ Tak zaniklo po sto a několika málo letech královské pohřebiště na Zbraslavi a skončila i první etapa tamního cisterciáckého kláštera, který již pak nikdy nedosáhl svého původního významu a prvenství mezi řádovými domy v zemi. Z gotické nádhery tohoto předního opatství, které bylo pýchou Václava II. i jeho dcery Elišky Přemyslovny, nezbylo téměř nic [10]. Kdyby nebylo *Zbraslavské kroniky*, která tak barvitě podává svědectví o klášteře Aula Regia, nevěděli bychom dnes prakticky nic o významné roli Zbraslavi v české politice konce 13. a první třetiny 14. století.¹²¹

¹²⁰ CHARVÁTOVÁ, Kateřina, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek, s. 215-216.

¹²¹ Tamtéž, s. 250.

Závěr

Význam Zbraslavského kláštera dalece přesahuje hranice země i dobu svého největšího rozkvětu, která je datována především do doby první etapy tohoto předního cisterciáckého opatství, tedy konce 13. a dále 14. století, které se věnovala i tato práce. Významnou a přední úlohu ve vnitřní i vnější politice země sehrál klášter zvláště v době panování posledních Přemyslovců na českém trůnu. Byl to v první řadě český král Václav II., zakladatel a štědrý donátor, který dal klášteru jméno *Aula Regia* a předřadil ho ostatním ústavům té doby. Neméně důležitou roli pak klášter a jeho představitelé sehráli v době nástupu Lucemburků na český trůn po nelehkém období, kterým si země prošla po olomoucké vraždě mladého Václava III. v roce 1306, kdy po meči vymřel rod Přemyslovců. Cisterciáčtí opati ze Zbraslavi a Sedlce, z něhož byl původní konvent založen, sehráli důležitou roli při složitých jednáních o nástupnictví na českém trůně a hledání vhodného ženicha pro Elišku Přemyslovnu, českou princeznu a budoucí královnu, již obzvláště leželo na srdci zachování tradice rodu Přemyslova. Z hlubin zdánlivě temného středověku zde tak vystupuje díky těmto vzdělaným otcům vysoká a kultivovaná politika. Nebýt jejich obratnosti, dobrých a přátelských vrahů s osobami na vysokých církevních i světských postech, nespátril by zřejmě později světlo světa ani císař a král Karel IV. z rodu Lucemburků, po matce Elišce Přemyslovně nositel tradice přemyslovské, právem nazývaný později otcem vlasti.

Klášter si udržel po celou dobu od svého založení až po rané 15. století přední postavení mezi českými cisterciáckými kláštery a také mimořádnou intelektuální sílu. Kromě Petra Žitavského pocházeli z řad zbraslavských mnichů mnozí další autoři a význační kazatelé. V poslední třetině 14. století pak navíc došlo k propojení s pražskou univerzitou, kdy z kláštera *Aula Regia* vzešli mnozí její významní profesori.

Nic nenasvědčovalo tomu, že se klášteru nebude dařit i nadále, nebýt husitské revoluce a převratných změn v první čtvrtině 15. století.

Zde je na místě vrátit se k otázce položené v úvodu této práce, a sice proč již nedošlo k obnově kláštera do stavu doby předhusitské a co klášter odkázal budoucím generacím. Klášter byl z velké části značně poničen, monumentální dóm Panny Marie přestal v podstatě existovat. Klášterní majetek a vzácné památky byly ztraceny či rozprodány, nevrátily se ani ty uložené na Karlštejně. Mniši se sice postupně spolu

s opatem Janem vrátili a započali se skromnou obnovou řeholního života, ale opatství již nenávratně ztratilo politicko-mocenský vliv a přímou vazbu na vládnoucí panovnický rod. Politické a společenské dění v zemi se totiž již ubíralo jiným směrem. Je zřejmé, že přesunutí těžiště ve vládnoucích složkách a změna myšlení v 15. století, a to i díky započaté reformaci, již nevedlo k obnovení předchozího významu kláštera. Budoucím generacím se pak především díky jedinečně dochované Zbraslavské kronice zachoval obraz o stavu politické kultury a společenském dění v českém státě na přelomu 13. a 14. století. Není to obraz špatný, ba naopak mnohdy hodný příkladu. Jednalo se o mimořádné souznění představitelů moci světské a duchovní, mezi nimiž vynikali zvláště cisterciáckí opati, obratní diplomaté a politici, vynikající osobnosti, které charakterizovalo mimořádné vzdělání a hluboká víra, svěřená moc a přitom pokora.

I když tedy Zbraslavský klášter svého významu z období před jeho vypleněním husity již nikdy nenabyl, zůstal i nadále po svém postupném obnovení jedním z center vzdělanosti, především pak místem kontemplance a modlitby, v pozdějších dobách také mariánské úcty díky výjimečně a dle legendy i zázračně dochovanému milostnému obrazu Zbraslavské madony, jediné hmatatelné památce z inventáře zaniklého zbraslavského klášterního dómu Panny Marie. Tato úcta neustala ani po konečném zrušení kláštera císařem Josefem II. a v určité míře trvá dodnes. Stejně tak je na Zbraslavi dodnes živá tradice královny Elišky Přemyslovny, byť spíše mimo církevní prostředí, kde však na druhou stranu oslovuje větší část dnešní sekularizované společnosti. Ani život řeholní však na Zbraslavi dosud neustal. V celkem nedávné době, na přelomu tisíciletí, na Zbraslav přišly sestry Karmelitky od Dítěte Ježíše, aby si zde vystavěly malý klášter s kaplí Pražského Jezulátka. Kromě svého obvyklého zaměstnání se angažují ve farnosti, kde mimo jiné významně pomáhají s výukou náboženství dětí a mládeže. S určitou nadsázkou se dá říci, že tím skromně a pomyslně navázaly na úplné počátky dějin Zbraslavi, kdy se zde kolem roku 1115 usídlili černí mniši z benediktinského kláštera v Kladrubech, aby místo vzdělávali, konali zde bohoslužby, modlili se a pracovali. Také ony dodržují ono známé pravidlo vycházející z řehole sv. Benedikta *“ora et labora”*, tedy *“modli se a pracuj”*. Je jich jen několik, ale jsou požehnáním pro místo, stejně jako jím bylo několik kladrubských mnichů před více než devíti sty lety. Z dlouhodobějšího časového horizontu, na rozdíl od pohledu vyhraněnému jednomu lidskému životu, lze na příkladu Zbraslavi pozorovat cyklickou paralelu zrodu, slávy až po úpadek a

nové zrození kláštera, v tomto případě ženského, která se jako kyvadlo času vrací na své původní místo. Toto obnovení lze vnímat jako symbol zmrtvýchvstání a zadostiučinění všem osobám řeholním, které byly, jsou a budou duchovním poutem spjati s tímto místem.

A současné budovy konventu, pocházející z doby barokní přestavby, třebaže nedosahují gotické nádhery, působí majestátně a vznešeně [11]. Při příjezdu ke Zbraslavi z kterékoliv strany odkazují na dávnou slávu zbraslavského cisterciáckého opatství *Aula Regia* v dobách jeho největšího rozkvětu. Přestože je dnes celý konvent a přilehlé budovy původního královského dvorce [12] s výjimkou farního kostela sv. Jakuba St. v soukromém vlastnictví potomků a dědiců šlechtické rodiny Bartoňů z Dobenína, není vyloučeno, že tomu tak může a má být na věky. Dějiny se opakují, i v počátcích své existence měnila Zbraslav majitele, a kdo ví, co přinesou tomuto místu se silným geniem loci časy příští. Zbraslavský klášterní areál nadále žije a čeká možná na svou novou příležitost.

Obrazové přílohy

Obr. 1/ Zbraslavský konvent ze severu od mrtvého ramene řeky Mže (Berounky). Foto autor.

Obr. 2/ Mariánský chrám podle Lorenzovy kopie plánu nalezeného v Horních Mokropsech. Foto Daniela Šámalová.

Obr. 3/ Vizualizace půdorysu mariánského chrámu podle archeologického výzkumu z 2. poloviny 70. let 20. století. Foto Jan Šejbl.

Obr. 4/ Místo původního hrobu Václava II. v presbytáři mariánského chrámu. Foto autor.

Obr. 5/ Fotoreprodukce originálu obrazu Madony zbraslavské. Foto autor.

Obr. 6 a 7/ Současné pohledy na místo, kde stál mariánský chrám. Foto autor.

Obr. 8/ Soudobý model zbraslavského mariánského chrámu s částí konventu. Foto autor.

Obr. 9/ Současné uložení ostatků Václava II. a Elišky Přemyslovny v kostele sv. Jakuba St. na Zbraslavi. Foto autor.

Obr. 10/ Dodnes patrný zbytek gotického pilíře mariánského chrámu. Foto autor.

Obr. 11/ Soudobý letecký pohled na zbraslavský klášterní areál (dnes Zámek Zbraslav). Foto webový portál Kultura.cz.

Obr. 12/ Současný pohled z místa bývalého presbytáře mariánského chrámu, v pozadí původní královský lovecký dvorec v dnešní podobě. Foto autor.

Seznam obrazových příloh

1/ Foto autor. Zbraslavský konvent ze severu od mrtvého ramene řeky Mže (Berounky) [foto].

2/ ŠÁMALOVÁ, Daniela. Mariánský chrám podle Lorenzovy kopie plánu nalezeného v Horních Mokropsech [nákres]. In: ŠÁMAL, Martin. *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi: historický průvodce*. Praha-Zbraslav: vydal Josef Ženka st. pro Římskokatolickou farnost při kostele sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi a Úřad městské části Praha-Zbraslav, 2015, s. 24.

3/ ŠEJBL, Jan. Vizualizace půdorysu mariánského chrámu podle archeologického výzkumu z 2. poloviny 70. let 20. století [foto]. In: ŠÁMAL, Martin. *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi: historický průvodce*. Praha-Zbraslav: vydal Josef Ženka st. pro Římskokatolickou farnost při kostele sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi a Úřad městské části Praha-Zbraslav, 2015, s. 26.

4/ Foto autor. Místo původního hrobu Václava II. v presbytáři mariánského chrámu [foto].

5/ Foto autor. Fotoreprodukce originálu obrazu Madony zbraslavské [foto].

6 a 7/ Foto autor. Současné pohledy na místo, kde stál mariánský chrám [foto].

8/ Foto autor. Soudobý model zbraslavského mariánského chrámu s částí konventu [foto].

9/ Foto autor. Současné uložení ostatků Václava II. a Elišky Přemyslovny v kostele sv. Jakuba St. na Zbraslavi [foto].

10/ Foto autor. Dodnes patrný zbytek gotického pilíře mariánského chrámu [foto].

11/ Foto webový portál Kultura.cz. Soudobý letecký pohled na zbraslavský klášterní areál (dnes Zámek Zbraslav) [foto]. [2021-07-08]. <<http://www.kultura.cz/profile/5901-zamek-zbraslav>>.

12/ Foto autor. Současný pohled z místa bývalého presbytáře mariánského chrámu, v pozadí původní královský lovecký dvorec v dnešní podobě [foto].

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

BLÁHOVÁ, Marie, ed. *Kronika tak řečeného Dalimila*. Překlad ze staročeského originálu Marie KRČMOVÁ. Praha – Litomyšl: Paseka, 2005.

DAŇHELKA, Jiří, HÁDEK, Karel, HAVRÁNEK Bohuslav a KVÍTKOVÁ, Naděžda, eds., *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*. Vydání textu a veškerého textového materiálu. Svazek 1. Praha: Academia, 1988.

DURYNSKÝ, Ota a ŽITAVSKÝ, Petr. *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*. Překlad František Heřmanský a Rudolf Mertlík. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976.

FRIEDRICH, Gustav, ed., *CDB I, č. 390 – Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*. Praha: Sumptibus comitiorum Regni Bohemiae, 1904 [2021-07-07]. <<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=2&bookid=76>>.

PALACKÝ, František, EMLER, Josef, eds., *FRB IV – Fontes rerum Bohemicarum IV. Chronicon Aulae Regiae*. Praha: nákladem nadání Františka Palackého, 1884 [2021-07-08]. <<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=177>>.

Zakládací listina kladrubského kláštera [2021-07-07]. <<https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK/493/charter>>.

Zakládací listina zbraslavského kláštera [2021-07-07]. <<http://monasterium.net/mom/CZ-NA/CGL/21/charter?q=zbraslav>>.

Literatura

FAJT, Jiří, *Karel IV. - císař z Boží milosti. Katalog výstavy*. Praha: Správa Pražského hradu, 2006.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 1. svazek. Praha: Karolinum, 1998.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420*. 2. svazek. Praha: Karolinum, 2002.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Václav II.: král český a polský*. Praha: Vyšehrad, 2007.

JAN, Libor. *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283 - 1305*. Praha: Argo, 2015.

KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna, královna česká 1292-1330*. Praha: Vyšehrad, 2003.

NYPLOVÁ, Zdeňka. *Zámek Zbraslav: dějiny a popis*. Zbraslav nad Vltavou: nákladem vlastním, 1933.

PALACKÝ, František a KALOUSEK, Josef, RIEGER, Bohuš, ed. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě od roku 1253 do roku 1403. Díl II. 5. vyd.* Praha: Bursík & Kohout, 1898.

PUMPROVÁ, Anna. Svědectví autografu o práci Petra Žitavského s textem Zbraslavské kroniky. *Časopis Matice moravské* 2012, roč. 131, č. 2, s. 239-263.

ŠÁMAL, Martin. *Kostel sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi: historický průvodce*. Praha-Zbraslav: vydal Josef Ženka st. pro Římskokatolickou farnost při kostele sv. Jakuba Staršího ve Zbraslavi a Úřad městské části Praha-Zbraslav, 2015.

ŠUSTA, Josef. *České dějiny II/1 – Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*. Praha: Jan Laichter, 1935.

VLČEK, Pavel, FOLTÝN, Dušan a SOMMER, Petr. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997.

ŽEMLIČKA, Josef, *Do tří korun*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017.

ŽEMLIČKA, Josef, *Konec Přemyslovců*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2020, s. 349-350.